

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Adolf Šmíd

**Vymezení státního území ČR a změny
státních hranic**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jiří Hřebejk, Ph.D.

Katedra: Katedra ústavního práva

Datum vypracování práce: 24.03.2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 127 281 znaků včetně mezer.

Adolf Šmíd

diplomant

V Praze dne 24.03.2024

Poděkování

Chtěl bych tímto poděkovat svému vedoucímu diplomové práce JUDr. Jiřímu Hřebejkovi, Ph.D. za odborné vedení, poskytnutou pomoc, ochotu a rady při vedení této práce.

Obsah

1.	Úvod.....	8
1.1	Definice základních pojmů státních hranic a území.....	9
1.1.1	Druhy státních hranic	10
2	Ústavní předpisy upravující státní území a hranice České republiky	12
2.1	Ústava České republiky.....	12
2.1.1	Preambule.....	13
2.1.2	Vybrané ústavní články týkající se státního území	14
2.1.3	Ústavněkonformní možnost změny státního území vycházející z čl. 11 Ústavy ČR	15
2.2	Ústavní pořádek dle Čl. 112 Ústavy ČR	16
2.3	Ústavní normy upravující státní hranice	16
2.3.1	Meziválečně stanovené hranice mezi lety 1918 a 1938	17
2.3.2	Ústavní zákony přijaté před rokem 1989	17
2.3.2.1	Ústavní zákony Československa a Československé socialistické republiky	17
2.3.2.2	Ústavní zákony v období Československé federace.....	18
2.3.3	Ústavní zákony přijaté po vzniku samostatné ČR.....	18
2.4	Úprava související se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky	19
2.4.1	Ústavní zákon č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní Republiky	20
2.4.2	Ústavní zákon České národní rady o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky	21
2.4.3	Generální smlouva mezi Českou a Slovenskou republikou	21
2.5	Právní předpisy týkající se státních hranic	21

2.5.1	Nový zákon o státních hranicích	22
2.5.2	Ochrana státních hranic, mezinárodní letiště a hraniční přechody.....	22
3	Vymezení českých státních hranic v průběhu času a jejich geopolitický kontext	24
3.1	Rozpad Rakouska-Uherska a Prozatímní ústava.....	25
3.1.1	Zrod prvních Československých hranic	26
3.1.2	Spory o pohraniční oblasti s Polskem a Maďarskem	27
3.1.3	Prozatímní ústava ve vztahu ke státnímu území	28
3.2	Ústava z roku 1920 a první ústavní úprava státního území.....	28
3.2.1	Podkarpatská Rus jako součást Československa.....	29
3.3	Hraniční úprava Československa s jeho sousedy	30
3.3.1	Stanovení hranice německé	30
3.4	Československo za druhé světové války	30
3.4.1	Mnichovská dohoda	31
3.4.2	Protiústavnost mnichovského diktátu.....	31
3.4.3	Územní režim v Protektorátu Čechy a Morava	32
3.4.4	Právní úprava v období Protektorátu.....	32
3.5	Územní změny Československa po druhé světové válce	33
3.5.1	Ztráta Podkarpatské Rusi	33
3.5.2	Související územní změny Slovenska	34
3.6	Ústavní vývoj státního území po roce 1948	35
3.6.1	Ústava z roku 1948.....	35
3.6.2	Ústava z 60. let a následná federalizace Československého státu.....	36
3.7	Rozdělení federace a vznik samostatné České republiky.....	37
4	Režim vymezení státní hranice a správa státních hranic	38
4.1	Obecně ke správě státních hranic	38
4.2	Hraniční komise	39

4.2.1	Představení institutu hraničních komisí v rámci Československa.....	40
4.2.2	Principy fungování hraniční komise	41
4.3	Protokoly o zasedání hraničních komisí.....	42
4.4	Moderní postupy při tvorbě dokumentárního hraničního díla.....	42
5	Úprava státních hranic v ústavním pořádku ČR a související mezinárodní smlouvy	43
5.1	Evropská legislativa	43
5.1.1	Schengenský hraniční kodex	44
5.2	Recepce předešlých hraničních smluv	45
5.2.1	Recepční smlouvy přijaté a uzavřené ČSFR	45
5.2.2	Recepční smlouvy přijaté a uzavřené Českou republikou	46
5.3	Úprava státních hranic s Německem	46
5.3.1	Bonnská smlouva	47
5.3.2	Smlouva o hraničním dokumentárním díle společných státních hranic.....	49
5.3.3	Hraniční přechod Rozvadov – Waidhaus.....	50
5.4	Úprava státních hranic s Polskou republikou	51
5.4.1	Vznik územního zisku Československa na základě Smlouvy o konečném vytyčení hranic z roku 1958	51
5.4.2	Změna státní hranice na vodních tocích z roku 1989.....	52
5.4.3	Hraniční smlouva z roku 1996	53
5.4.4	Aktuální řešení otázky územního dluhu	54
5.5	Úprava státních hranic se Slovenskou republikou	55
5.5.1	Židlochovická smlouva	56
5.5.2	Dopad úpravy Evropské unie	58
5.6	Úprava státních hranic s Rakouskou republikou	58
5.6.1	Smlouva o společných státních hranicích	59

5.6.2	Aktualizace smlouvy o společných hranicích po rozdělení federace.....	60
5.6.3	Změna společných hranic („smlouva o deseti případech změn“)	61
5.6.4	Poslední novelizace smluv o společných hranicích a průběhu společných hranic	62
5.7	Trojmezí	63
5.7.1	Trojstátní hraniční bod Dyje–Morava	63
6	Závěr.....	65

1. Úvod

Téma státních hranic a území České republiky, respektive vývoje státních hranic, mě zaujalo z důvodu vysoké míry kontroverze při jeho percepci společností. Tato kontroverze se týká zejména změn státních hranic, které se ne vždy slučovaly s dobovým právním řádem, a to například v období nacistické diktatury. Osobně bych se v rámci této práce rád zaměřil na důležité změny státních hranic a události, které jsou s nimi spojovány. Česká republika, jako mnoho jiných států, prošla v průběhu své historie mnoha stěžejními událostmi, které ovlivnily její státní hranice. Tyto události nejenže formovaly naši zemi z hlediska území, ale také měly významný dopad na formování současného právního řádu, ústavněprávní úpravu státních hranic a mezinárodní vztahy v rámci střední Evropy.

Státní hranice a státní území jsou jedním ze stěžejních znaků samotné existence státu. Snahu vymezit území státu spatříme již v civilizacích existujících před mnoha tisíci lety, ačkoli tehdy úprava často zcela chyběla, případně byla mnohem primitivnější a méně přesná, účely vymezení státního území zůstávají stejné, a to především zajistit územní jednotu, administrativu, obranu a fungování státu. V rámci státního území státy uplatňují svoji moc, jedná se především o systém kontroly a řízení státu, který má zajistit jeho efektivní fungování. Stejně jako jsou vytyčené státní hranice zásadní uvnitř státu, jsou rovněž naprosto nepostradatelné v rámci přeshraničních vztahů.

Hraniční spory a spory o státní území jsou velice často zdrojem konfliktů, jen v době vzniku této práce dochází ke dvěma obrovským konfliktům s celosvětovým dopadem, jejichž jádrem je mimo kulturní či politický souboj rovněž snaha získat pro sebe nové území. Naštěstí se podobné konflikty v posledních desetiletích České republiky a celé střední Evropě vyhýbají.

Státní hranice by měla být jasně vytyčená pro obě strany, nejvhodnějším řešením je uzavření mezinárodní smlouvy, ve které se sousední státy na podobě a přesném vytyčení hranic dohodnou.

Cílem této diplomové práce je analyzovat, jakým způsobem docházelo ke změnám státních hranic na území České republiky v průběhu její historie od vzniku Československa a jaké to mělo ústavněprávní a politické konsekvence. Dílčím cílem je blíže seznámit čtenáře s právními mechanismy a úpravou, která se týká změn státních hranic České republiky. Rád bych dospěl k porozumění procesů, které vedly k vymezení našeho nynějšího státního území, včetně stručné analýzy zásadních historických událostí, a zhodnotil tak jejich vliv na současnou ústavněprávní

úpravu v České republice. Významná část právní úpravy (zejména ústavních zákonů a mezinárodních smluv) pochází z doby Československa a federace, tedy v těchto případech se úzce dotýká rovněž právního řádu Slovenské republiky, toto téma není součástí mé práce a bude zmíněno pouze okrajově v klíčových souvislostech.

1.1 Definice základních pojmů státních hranic a území

Z hlediska státního území je státní hranice pomyslnou čarou, která definuje oblast, na kterou působí státní moc České republiky. Aktuální velice přesnou definici nalezneme v § 2 odst. 1 zákona o státních hranicích: *„Státní hranice oddělují výsostné území České republiky od území sousedních států jak na zemském povrchu, tak svislým směrem ve vzdušném prostoru i pod zemským povrchem, v nadzemních i podzemních stavbách a zařízeních. Státní hranice jsou stanoveny mezinárodní smlouvou nebo ústavním zákonem. Polohu státních hranic lze určit z hraničního dokumentárního díla nebo z vyznačení průběhu státních hranic v terénu.“¹*

Z výše uvedeného si již můžeme představit význam státní hranice, ovšem definice obsahuje další pojmy, a to výsostné území, hraniční dokumentární dílo a vyznačení průběhu hranic, k pochopení hraničního práva je nutné se seznámit s definicemi těchto pojmů.

Výsostným územím je myšleno to území uvnitř státních hranic, kde Česká republika vykonává výlučnou a suverénní státní moc. Nejedná se pouze o plochu, ale stejně jako u státních hranic je zde brán v potaz i prostor nad a pod zemí.

Hraniční dokumentární dílo je pojem, se kterým se setkáme zejména v mezinárodních smlouvách o určení státních hranic. Jde o dokument technického charakteru zpravidla obsahující mapy v různých měřítcích, rozdělení státní hranice na různé úseky, seznam hraničních bodů na těchto úsecích a další obdobné údaje (délka úseku, popis úseku apod.). Tento dokument bývá zpravidla přílohou mezinárodní smlouvy, která obsahuje pravidla pro správu a vedení státní hranice. Hraniční čára není vždy stanovena „skálopevně“ navždy, ve smlouvách se běžně vyskytuje ustanovení, které přikazuje státům při správě státních hranic provádět periodické kontroly (např. každých 5 let) a na základě těchto kontrol hraniční dokumentární dílo aktualizovat,

¹ Zákon č. 312/2001 Sb., o státních hranicích, § 2 odst. 1

pokud si to vyžádá změna okolností, zde se nejčastěji jedná o drobné změny vodních toků. Čára státních hranic definující Českou republiku je množina spojených bodů, jejichž poloha je zanesena v hraničním dokumentárním dílu, směr této čáry se mění v tzv. lomových bodech.²

Vyznačením průběhu státních hranic je myšleno jejich zřetelné a jednoznačné vyznačení v terénu, které zpravidla provádí jednotlivé hraniční komise (o hraničních komisích podrobně v kapitole č. 3). Vyznačení se provádí pomocí hraničních znaků (jejich podoba, jako barva, velikost a tvar vycházejí z příslušné mezinárodní smlouvy), polohy těchto znaků jsou rovněž uvedeny v dokumentárním hraničním díle.

1.1.1 Druhy státních hranic³

Z hlediska porozumění státních hranic je důležité znát možné podoby takové hranice, které dále v diplomové práci již uvádím bez vysvětlení. Samotné názvy většinou jazykově napoví o podobě specifického typu hranice.

Obecně existují dva základní typy hranic, a to hranice přirozené (přírodní), které se opírají o přirozené přírodní jevy v krajině jako jsou řeky, hřebeny hor či údolí. Dříve byly tyto hranice samozřejmě z důvodu jednoduchosti a přesnosti upřednostňovány a hranice dnešních států z nich dodnes z drtivé většiny vycházejí. Druhým typem jsou hranice umělé, takové vznikly čistě lidskou činností a vyznačením přímých čar na mapě. Často se s takovou hranicí setkáváme mimo Evropu, např. hranice Spojených států amerických a Kanady. Umělé hranice existují i na evropském kontinentu, ovšem jsou zde v menšině a k jejich využití dochází zejména pokud je třeba vyřešit konkrétní hraniční problém. V České republice se jedná například o úsek hranice s Bavorskem, kdy bylo třeba z administrativních důvodů vést hranici uprostřed významného dálničního přemostění.

Druhým důležitým rozdělením je rozlišení pohyblivé a nepohyblivé státní hranice, které je v aktuální hraniční praxi často skloňováno. Pohyblivé hranice jsou zpravidla na vodních tocích, kdy je určeno (v mezinárodní smlouvě), že hraniční čára vede středem vodního toku, ovšem ten se v čase může měnit. Nepohyblivé hranice jsou veškeré hranice suché (mimo vodní toky) a také hranice mokré, ovšem zvláště pevně určené. Přestože na první pohled to vypadá jako zcela

² Definice Základních pojmů vycházející z § 2 zákona č. 312/2001 Sb., o státních hranicích

³ <https://www.zdeneksmida.cz/teorie-statnich-hranic/druhy-statnich-hranic.html>

zbytečné, aktuální hraniční praxe stále častěji volí v případech, kdy je to možné, hranice pevné z důvodu zajištění vyšší právní jistoty.

V praxi se někdy setkáme s výše uvedeným rozdělením na hranice mokré a suché. Opět je nám velkou nápovědou přímo název, kdy se jako hranice mokré nazývají ty vedoucí vodním tokem, to platí i v případě, že hranice pouze prochází skrz vodní tok nebo plochu a pokračuje dále po souši. Suché hranice jsou všechny hranice (respektive úseky hranic), které nemají kontakt s vodní plochou. V hraniční praxi ČR se všechny hranice s našimi sousedy skládají z úseků mokrých a suchých hranic.

Ve státovědné literatuře⁴ se objevují i další více teoretické dělení státních hranic. Jedná se o hranice geometrické, které jsou dány dohodou stran nad mapou, a astronomické, při jejichž stanovení je sledován například poledník či rovnoběžka.⁵

Dále hranice vnitrostátní jako hranice oddělující jednotlivé státy soustátí (federace či konfederace) a hranice vnější oddělující jednotlivé státy. V tomto ohledu často rozlišujeme vnitřní a vnější hranice v rámci EU.

Hranice *de iure* a *de facto* rozdělujeme z hlediska jejich faktického fungování s porovnáním s teoretickým vymezením. Velkou roli zde mohou hrát demarkační linie, které se časem přemění na *de facto* hranici.

Posledním dělením uvedeným v literatuře je rozdělení na dočasné a trvalé hranice. V časech, kdy se státy dočasně rozdělují (např. Německo bylo po 2 sv. v. rozděleno na jednotlivé okupační zóny, nebo Jižní a Severní Korea na rovnoběžce ujednaného příměří), přičemž se lze rozumně domnívat, že rozdělení nebude trvalé.

⁴ FILIP, Jan a SVATONĚ, Jan. Státověda. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-685-1, str. 328-329.

⁵ Například hranice vedena 38. rovnoběžkou mezi Jižní a Severní Koreou

2 Ústavní předpisy upravující státní území a hranice České republiky

2.1 Ústava České republiky

Český stát vznikl jako součást Československé socialistické republiky po přijetí ústavního zákona o československé federaci⁶, a to k 1. lednu 1969. V této době nesl název Česká socialistická republika (tak byl zakotven v uvedeném ústavním zákonu), po Sametové revoluci došlo ke dni 6. března 1990 ústavním zákonem o změně názvu České socialistické republiky⁷ k přejmenování do aktuální podoby Česká republika. Po volbách uskutečněných v roce 1992 došlo k rozhodnutí o rozdělení federace. Původní federativní ústava byla nahrazena nynější Ústavou České republiky, na které se Česká národní rada usnesla jako na ústavním zákonu č. 1/1993 dne 16. prosince 1992, tedy velmi těsně před avizovaným vznikem České republiky.

Ústava z roku 1993 stojí na moderních základech demokracie, právní státu, liberálních hodnotách a republiky. Na rozdíl od předchozí úpravy se již jedná o Ústavu státu unitárního, s jedinou soustavou státních orgánů⁸. Příprava nové ústavy započala v polovině roku 1992, po výsledcích ve druhých svobodných volbách konaných ve dnech 5. a 6. června.

V historii české státnosti se jedná o první ústavu přijatou pro Českou republiku jako svrchovaný a samostatný stát. Ústava se sebou nově přinesla také pojem ústavní pořádek, který již byl sice dříve používán, ovšem neměl oficiální definici přímo plynoucí z ústavy. Jedná se o velmi důležitý pojem označující Ústavu ČR v širším pojetí, tedy nikoliv pouze samotnou Ústavu, ale také Listinu základních práv a svobod a ústavní zákony,⁹ Ústavní soud do širšího pojetí ústavního

⁶ Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, čl. 1, odst. 4

⁷ Ústavní zákon č. 53/1990 Sb., o změně názvu České socialistické republiky

⁸ SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 173.

⁹ GERLOCH, Aleš; HŘEBEJK, Jiří a ZOUBEK, Vladimír. Ústavní systém České republiky. 6. aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2022, str. 65

pořádku zahrnuje rovněž ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy týkající se základních lidských práv a svobod (tzv. konkurzní nález).¹⁰ Jedná se o Ústavu polylegální.

Ústavu ČR lze dále charakterizovat jako rigidní, tedy ústavní zákony lze měnit pouze kvalifikovanou většinou (obou komor Parlamentu ČR) a nikoliv v rámci standardního legislativního procesu, jak je uvedeno v čl. 39 Ústavy ČR. Tento mechanismus zvyšuje stabilitu ústavních zákonů, a to včetně změn státního území.¹¹

2.1.1 Preambule

Za významné považují již obecné vymezení území, která se nachází v Preambuli, a to: „*My, občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.*“¹² V citaci je samozřejmě myšlena pouze historicky česká část Slezska, osobně zde spatřuji úplně prvotní vymezení státního území, ačkoliv se jedná o vymezení imperfektní co do přesnosti. Velice dobře slouží k určení nejen státní identity, ale také identity územní, tedy že republika je tvořena třemi vyjmenovanými zeměmi.

V následující větě „*v čase obnovy samostatného českého státu*“¹³ nalezneme další odkaz vztahující se ke státnímu území, samostatným českým státem je zde dle odborné literatury zamýšlena Koruna česká: „*Korunu českou („český stát“) původně tvořily Království české, Markrabství moravské a Vévodství slezské, od Ústavy z roku 1867 však byly tyto tři někdejší součásti Koruny české (spolu s dalšími 14 královstvími a zeměmi v Říšské radě zastoupenými) samostatnými součástmi tzv. Předlitavska s postavením v podstatě jen útvarů správních, i když jisté znaky státoprávní jim zůstaly zachovány.*“¹⁴

Preambule tedy, mimo jiné, reflektuje nepřetržitou historickou kontinuitu hranic. Konkrétně Česká republika je státem, který se v porovnání s ostatními státy střední Evropy, co se týče kontinuity státních hranic, skutečně historicky drží již velice dlouho ve stejných hranicích a

¹⁰ Nález Ústavního soudu č. 403/2002 Sb., o konkursu a vyrovnání

¹¹ SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 402-412.

¹² Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, Preambule

¹³ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, Preambule

¹⁴ SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 4.

jehož existence je dlouhodobě uskutečňována na stejném území. V porovnání například s Polskem či Německem, jehož hranice byly jen v minulém století výrazně posunuty a měněny, se hranice Českých zemí historicky téměř nezměnila, i když existence státu byla realizována v rámci soustátí (Rakouska-Uherska, ČSR, či druhoválečným obdobím Protektorátu pod Německou správou). Historické hranice Českých zemí se již od vlády Přemyslovců výrazně neliší (*viz mapa č. 1*).

Při studiu právních dokumentů vyhledávám méně zjevné odkazy a právě výše zmíněné věty z Preambule Ústavy čtenáře navedou k základnímu vymezení státního území.

2.1.2 Vybrané ústavní články týkající se státního území

Definice státního území ČR v čl. 1.: „*Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát...*“¹⁵ vytyčuje tři základní pojmy vztahující se k naší republice. Jedná se o svrchovanost, tedy schopnost státu právně jednat jak dovnitř, tak vně státu. Jednotný ve významu státovědném zejména vylučuje jakoukoli existenci federace či konfederace, zde se tedy Ústava vymezuje oproti předešlé federativní úpravě. S tím souvisí i uspořádání nejvyšších státních orgánů a rozdělení státní moci. Česká republika jako stát jednotný má soustředěnou a sjednocenou výkonnou moc, kterou na nejvyšší úrovni představuje vláda. Naopak po zrušení federace chybí orgány federativní povahy, jakými byly Česká národní rada a Slovenská národní rada. Do ústavy se nepromítly ani tendence zrovnoprávnění Čech, Moravy a Slezska, které, jak jsem zmínil výše, byly velice diskutovaným tématem s širokou podporou Moravskoslezské veřejnosti koncem 60. let, kdy docházelo k federalizaci ČSSR.

Čl. 9 zahrnuje pro český ústavní pořádek již tradiční institut doplňování a změn Ústavy pouze prostřednictvím ústavních zákonů. Vztah ke státním hranicím je v základních ustanoveních Ústavy definován pod čl. 11, který zní: „*Území České republiky tvoří nedílný celek, jehož státní hranice mohou být měněny jen ústavním zákonem,*“ a tak se opět setkáme s obdobnou úpravou jako v minulých ústavách, ovšem již oprostěnou od federativního prvku jednotlivých Národních rad.

V neposlední řadě je zásadní zmínit čl. 112, kterým je provedena recepce předešlých ústavních zákonů do Ústavního pořádku ČR, tedy zásadní úprava, co do vymezení státního území

¹⁵ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, čl. 1.

republiky.¹⁶ O konkrétních ústavních zákonech upravujících hranice s našimi sousedy bude pojednáno v kapitole č. 5.

2.1.3 Ústavněkonformní možnost změny státního území vycházející z čl. 11 Ústavy ČR

Dle výše zmíněného čl. 11 Ústavy České republiky je možné státní území měnit pouze ústavním zákonem. Důležité je si představit, jak by takový ústavní zákon měl vypadat. Vzhledem k tomu že součástí ústavního pořádku je celá řada co do formy odlišně vypadajících a různě rozsáhlých ústavních zákonů, není na tuto otázku na první pohled úplně snadné odpovědět. Ústavní zákony, týkající se změn státního území, mají tradičně již od zrodu Československa takřka stejnou podobu. Jedná se o velice jednoduše koncipované předpisy, které slouží k potvrzení závazků vyplývajících z momentálně uzavírané bilaterální smlouvy.¹⁷ Obecně je každý ústavní zákon o změně státních hranic tvořen zpravidla třemi články a uvozen větou: „*Parlament se usnesl na tomto ústavním zákoně*“. První článek odkazuje na podepsanou mezinárodní smlouvu (ta v sobě obsahuje názvy jednotlivých států), se kterou Parlament souhlasí, druhý článek vyjadřuje účinnost změn (určeno datem kdy dojde samotná mezinárodní smlouva v platnost) a poslední článek se zabývá účinností samotného ústavního zákona, který je součástí ústavního pořádku ČR. V porovnání s nejstarším ústavním zákonem, jež je součástí ústavního pořádku ČR, tedy ústavním zákonem č. 102/1930 Sb. z. a n., je rozdíl pouze v tom, že tehdy se zákonem souhlasilo Národní shromáždění ČSR a místo článků se užívalo rozdělení na paragrafy.¹⁸

V tomto ohledu mi přístup České republiky z hlediska prostého odsouhlasení mezinárodní smlouvy přijde velice prospěšný, jelikož zabraňuje budoucím sporům o výklad. K takovému sporu by mohlo dojít, pokud by náš ústavní předpis sám částečně obsahově pokrýval hraniční záležitosti uvedené ve smlouvě. Co se týče bilaterálních dohod je dle mého názoru jednou z priorit maximálně omezit rozpětí výkladu uvedených ujednání.

¹⁶ PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. 3. vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2020., str. 336-337.

¹⁷ Například: Ústavní zákon č. 76/2004 Sb., o změnách státních hranic s Rakouskou republikou. Obsahuje pouze 3 články, souhlasí se zněním mezinárodní smlouvy a uvádí kdy smlouva vejde v platnost.

¹⁸ Ústavní zákon č. 102/1930 Sb., o úpravě státních hranic s Německem, Rakouskem a Maďarskem

2.2 Ústavní pořádek dle Čl. 112 Ústavy ČR

Zcela zásadním článkem k vymezení aktuálního ústavního pořádku ČR je čl. 112 Ústavy ČR. Ten identifikuje veškeré dokumenty, které jej tvoří, dovolím si zde navíc zmínit výše uvedený výklad Ústavního soudu, dle které sem spadají i ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy týkající se základních lidských práv a svobod, ovšem tyto pro mě nejsou v rámci diplomové práce zásadní.

Ústavní pořádek ČR tak tvoří: „*Ústava, Listina základních práv a svobod, ústavní zákony přijaté podle této Ústavy a ústavní zákony Národního shromáždění Československé republiky, Federálního shromáždění Československé socialistické republiky a České národní rady upravující státní hranice České republiky a ústavní zákony České národní rady přijaté po 6. červnu 1992.*“

Odstavec druhý ruší předchozí ústavní úpravu a související ústavní zákony a odstavec třetí snižuje právní sílu všech ostatních platných ústavních zákonů k dni účinnosti Ústavy ČR na sílu obyčejného zákona, a tak došlo k jejich dekonstitucionalizaci.¹⁹

2.3 Ústavní normy upravující státní hranice

Níže uvedené ústavní normy jsou podle čl. 112 Ústavy ČR součástí ústavního pořádku²⁰ a definují státní území České republiky. Jedná se o ústavní zákony, které prošly legislativním procesem s ústavní většinou tak, aby mohly platně v souladu s ústavou měnit státní hranice České republiky (případně jejího předchůdce). Celkem se jedná o deset (respektive třináct, započítáme-li zvlášť federální a národní ústavní zákony) stále platných ústavních zákonů, které dále rozdělím do jednotlivých období dle jejich přijetí. Veškeré záležitosti, jichž se mezinárodní smlouvy odsouhlasené ústavními zákony týkají, jsou detailně rozebrány v 5. kapitole.

¹⁹ SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016, str. 1258-1262.

²⁰ GERLOCH, Aleš; HŘEBEJK, Jiří a ZOUBEK, Vladimír. Ústavní systém České republiky. 6. aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2022, str. 142-143

2.3.1 Meziválečně stanovené hranice mezi lety 1918 a 1938

Chronologicky prvním, stále platným ústavním zákonem o úpravě hranic v našem ústavním pořádku, je ústavní zákon č. 102/1930 Sb., o úpravě státních hranic s Německem, Rakouskem a Maďarskem.²¹ Tento ústavní zákon z roku 1930 slouží k přijetí podoby státních hranic vyplývajících z mezinárodních smluv, které byly vytyčeny mezinárodními mírovými smlouvami uzavřenými po první světové válce. Pro Českou republiku je důležitá již pouze část týkající se hranice německé a rakouské, jelikož s Maďarskem od roku 1993 státní hranice nesdílíme.

Posledním předpisem, jež se týkal státní hranice, byl ústavní zákon o úpravě hranic s Německem.²² Předpis novelizoval výše uvedený zákon, došlo k aktualizaci německé hranice na hraničních vodních tocích a výměně území na hranicích.

2.3.2 Ústavní zákony přijaté před rokem 1989

Mezi lety 1948 a 1989 došlo k přijetí čtyř ústavních norem o státních hranicích. Jednalo se veskrze o velice podobné dokumenty, jež byly přijaty, aby umožnily přijetí mezinárodní smlouvy upravující státní hranice. Jednalo se o souhlasy s mezinárodními smlouvami uzavřenými s Polskem,²³ Rakouskem²⁴ a Německou demokratickou republikou.²⁵

2.3.2.1 Ústavní zákony Československa a Československé socialistické republiky

Poválečné období můžeme dále rozdělit na dobu před federací, tedy mezi lety 1948 a 1969 (a dobu v rámci federace v letech 1969 až 1993). Kdy stejně jako v Ústavě z roku 1920 bylo nutné změnu státního území provést ústavním zákonem. Tento postup obsahovala jak lidově demokratická Ústava z roku 1948 ve § 166: „*Hranice Československé republiky mohou být*

²¹ Ústavní zákon č. 102/1930 Sb., o úpravě státních hranic s Německem, Rakouskem a Maďarskem

²² Ústavní zákon č. 205/1936 Sb., o úpravě státních hranic s Německem.

²³ Ústavní zákon č. 62/1958 Sb., o konečném vytyčení státních hranic s Polskou lidovou republikou; Ústavní zákon č. 43/1988 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky na hraničních vodních tocích s Polskou lidovou republikou

²⁴ Ústavní zákon č. 30/1974 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky

²⁵ Ústavní zákon č. 121/1981 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky s Německou demokratickou republikou

měněny jen ústavním zákonem,“ tak socialistická Ústava z roku 1960 v čl. 107 odst. 2: „*Státní hranice mohou být změněny jen ústavním zákonem.*“

V tomto období došlo k přijetí pouze jednoho ústavního zákona o státních hranicích, a to ústavního zákona č. 62/1958 Sb., o konečném vytyčení státních hranic s Polskou lidovou republikou.

2.3.2.2 Ústavní zákony v období Československé federace

Po přijetí ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, došlo vzhledem k změně uspořádání do té doby unitárního státu na stát federativní také ke změně způsobu přijímání ústavních zákonů, s účinností od 01. ledna 1969. Tímto způsobem se ústavní zákony o změnách státních hranic přijímaly až do vzniku samostatné ČR. Kromě dosavadního přijetí ústavního zákona Federálním shromážděním bylo nově nutné také přijmout ústavní zákon současně národní radou té konkrétní republiky. Vzhledem k tomuto mechanismu docházelo k přijímání dvou ústavních zákonů, proto na začátku části 2.3 uvádím 10 respektive 13 ústavních zákonů. Vhodným příkladem je mezinárodní smlouva o společných státních hranicích s Rakouskou republikou²⁶ (podepsaná ve Vídni 21. prosince 1973), kdy k provedení změn bylo nutné smlouvu odsouhlasit jak na federální úrovni, to bylo provedeno ústavním zákonem č. 66/1974 Sb., tak paralelně ústavním zákonem České národní rady č. 30/1974 Sb. Jednalo se o jednu mezinárodní smlouvu, která byla přijata dvěma ústavními zákony tak, jak to vyžadovala pravidla ústavního zákona o československé federaci.

2.3.3 Ústavní zákony přijaté po vzniku samostatné ČR

Další čtveřice ústavních zákonů, přijatá již samostatnou Českou republikou po 1. lednu 1993, tedy podle aktuální Ústavy ČR, se svou formou dramaticky neliší od výše uvedených zákonů přijatých za trvání soustátí. Normy jsou velice jednoduše koncipovány a představují jen prostý

²⁶ Smlouva č. 95/1975 Sb., mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích

souhlas parlamentu se změnami státních hranic vyplývajících z mezinárodních smluv. Úprava hranic se tak týkala již Spolkové republiky Německo,²⁷ Rakouska²⁸ a Slovenska²⁹.

2.4 Úprava související se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

Česká republika jako suverénní stát vznikla 1. ledna 1993, coby nástupnický stát ČSFR, a to jako přímý důsledek rozpadu federace. Samotný vznik představoval výzvu z hlediska transformace a demokratizace právní úpravy v letech 1990-1992³⁰, kdy muselo dojít ke změnám, které umožnily pluralitní politický systém, participaci občanů ve svobodných volbách, tržní hospodářství, úpravu vlastnických práv, změnu zahraniční politiky státu a mnoha dalších aspektů, které promítly do právního řádu principy právního státu, svobody a lidských práv.

Vzhledem k rozhodnutí, učiněnému po svobodných volbách v roce 1992 a následném období druhé poloviny roku 1992, došlo k přípravě rozdělení federace. Federální vláda připravila sérii zákonů sloužících k rozdělení federace, zejména Ústavní zákon o zániku ČSFR³¹ (ten bude společně s ostatní právní úpravou podrobněji, zejména co do úpravy státního území rozebrán níže).

Nástupnictví České republiky mělo významné dopady vnitrostátní a mezinárodní povahy. Zásadním znakem byla kontinuita navázaná na ČSFR, která pro stát představuje “ *stabilitu a definitivní zařazení v daném geopolitickém prostoru, uznání významu jeho existence se sousedními státy a tím do jisté míry záruku bezpečnosti jeho občanů.* ”³²

Zrod samostatného českého státu, jeho území a státních hranic vůči sousedním státům byl ve smyslu kontinuity recepcí předchozí úpravy. Koncepce recepce právních norem byla později modifikována co do úpravy státních hranic v čl. 112 Ústavy České republiky z roku 1993, který zní následovně: „*Ústavní pořádek České republiky tvoří tato Ústava, Listina základních práv a*

²⁷ Ústavní zákon č. 633/2004 Sb., o změně státních hranic se Spolkovou republikou Německo

²⁸ Ústavní zákon č. 76/2004 Sb., o změnách státních hranic s Rakouskou republikou; Ústavní zákon č. 235/2012 Sb., o změnách státních hranic s Rakouskou republikou

²⁹ Ústavní zákon č. 74/1997 Sb., o změnách státních hranic se Slovenskou republikou

³⁰ PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. 3. vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2020., str. 311

³¹ Ústavního zákona č. 542/1992 Sb. o zániku České a Slovenské Federativní Republiky

³² PAVLÍČEK, Václav. O české státnosti: úvahy a polemiky. Praha: Karolinum, 2002., str. 36

svobod, ústavní zákony přijaté podle této Ústavy a ústavní zákony Národního shromáždění Československé republiky, Federálního shromáždění Československé socialistické republiky a České národní rady upravující státní hranice České republiky a ústavní zákony České národní rady přijaté po 6. červnu 1992.“ V souladu s mezinárodním právem není možné, aby dvoustranné dohody uzavřené mezi mezinárodními organizacemi a předešlou ČSFR byly přeměněny a přeneseny na dva nové nástupnické státy. Bezprostředně po vzniku nové republiky nastalo krátké období, během něhož docházelo k intenzivnímu podepisování a uzavírání “standardních” mezinárodních smluv, které jsou v podstatě nutné k řádnému fungování každého státu na mezinárodním poli. Příkladem uvedu členství v OSN, kam byla Česká republika opět oficiálně přijata jako nový člen Valným shromážděním 19. ledna 1993³³ (Československo bylo v roce 1945 zakládajícím členem), Světové obchodní organizace, Světové poštovní unie, Mezinárodní organizace práce apod. ČR byla během roku 1993 do všech mezinárodních organizací přijata³⁴.

2.4.1 Ústavní zákon č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní Republiky

Zcela zásadním ústavním předpisem ohraničující začátek samostatné České republiky je ústavní zákon o zániku České a Slovenské Federativní republiky z listopadu roku 1992. Preambule zákona stručně vyjadřuje zájem obou národních rad na rozdělení soustátí, a to: „*uplynutím dne 31. prosince 1992 zaniká Česká a Slovenská Federativní Republika.*“³⁵

Z hlediska státního území se zákon nevymezuje, bere v potaz nástupnictví státních kompetencí federace na její nástupnické státy, s tím souvisí dle článku 8 odst. 2 pravomoc uzavírat mezinárodní smlouvy ještě za existence Federace vůči třetím státům (teoreticky sem spadají i mezinárodní smlouvy o úpravě státních hranic).

33

Česká

republika

v OSN

mzv.gov.cz/mission.vienna/cz/organizace_v_pusobnosti_mise/osn/cr_v_osn/index.html

³⁴ PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. 3. vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2020., str. 316

³⁵ Ústavní zákon č. 542/1992 Sb. o zániku České a Slovenské Federativní Republiky, čl 1

2.4.2 Ústavní zákon České národní rady o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

Ústavní zákon č. 4/1993 Sb., z prosince roku 1992, má za cíl zejména zajistit kontinuitu v oblastech souvisejících se zajištěním státního území, majetkových a jiných práv. Zákon odkazuje na další právní úpravu týkající se rozdělení federace. Nejedná se pouze o území vlastní, ale rovněž o problematiku uznání státního území ostatních států na mezinárodním poli.³⁶

Na konkrétní vymezení státních hranic se sousedními státy zde odkazují na jednotlivé podkapitoly níže uvedené, které se věnují každé konkrétní státní hranici ČR.

2.4.3 Generální smlouva mezi Českou a Slovenskou republikou

Základním kamenem pro rozdělení státního území se stala tzv. Generální smlouva.³⁷ Jednalo se o významný dokument, který ustanovil Společnou česko-slovenskou rozhraničovací komisi. Bylo ustanoveno, že administrativní hranice mezi republikami je rovněž hranicí státní. Dále jsou v Generální smlouvě upraveny postupy a kompetence Rozhraničovací komise. Podrobněji je o Generální smlouvě pojednáno v následující kapitole v bodě Úpravy hranic se Slovenskou republikou.

2.5 Právní předpisy týkající se státních hranic

Úprava správy státní hranice ČR vychází historicky ze zákona o státních hranicích z roku 1921.³⁸ Tento předpis byl platný až do roku 2001, kdy došlo k přijetí nové úpravy ve formě zákona. Jednalo se o velice archaický zákon, který po celou dobu své existence neprošel novelizací. Obsahoval zejména povinnosti vlastníků hraničních pozemků, které se týkají především značení státní hranice a trestání činností, jež by toto značení mohly poškodit. Zákon v § 11 dokonce stále obsahoval právní úpravu pro Podkarpatskou Rus a obecně uspořádání První republiky.

³⁶ Ústavní zákon č. 4/1993 Sb. Ústavní zákon České národní rady o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

³⁷ Sdělení č. 229/1993 Sb. smlouva o generálním vymezení společných státních hranic mezi Českou republikou a Slovenskou republikou – znění od 03.05.1993

³⁸ Zákon č. 245/1921 Sb., o státních hranicích

Zastaralost spočívala především v pojmech. Moderní hraniční právní praxe již používá pojmy jako „státní hranice“ a „hraniční dokumentární dílo“, které starý zákon vůbec neobsahoval.³⁹

2.5.1 Nový zákon o státních hranicích

Zákon o státních hranicích⁴⁰ měl za cíl modernizovat celý obor správy státních hranic a veškerou hraniční agendu zastřešit moderním a odpovídajícím právním předpisem. Účelem nové úpravy dle důvodové zprávy bylo:

- a) vymezit základní pojmy v oboru správy státních hranic,
- b) upravit základní zásady pro průběh státních hranic včetně jejich vyznačení v terénu,
- c) stanovit působnost Ministerstva vnitra jako příslušného ústředního orgánu státní správy,
- d) upravit práva a povinnosti fyzických nebo právnických osob v souvislosti s výkonem správy státních hranic, včetně úpravy povinností a práv vlastníků příhraničních pozemků,
- e) stanovit náhrady za majetkové újmy nebo za omezení využívání nemovitosti,
- f) stanovit správní delikty a
- g) upravit nově skutkové podstaty přestupků včetně zvýšení pokut.

Úspěchem této úpravy je vymezení pojmů z oboru státních hranic v § 2, jedná se totiž o pojmy, které se v praxi již delší dobu používaly v oboru hraniční agendy a byly obsaženy v mnoha mezinárodních smlouvách, které ČR uzavřela se svými sousedy.

Dále bych zmínil přesné vymezení kompetencí Ministerstva vnitra při správě státních hranic, které je obsaženo v § 8 a vychází z § 12 odst. 1 písm. j) kompetenčního zákona.⁴¹

2.5.2 Ochrana státních hranic, mezinárodní letiště a hraniční přechody

Zákon o ochraně státních hranic⁴² se týká komplexní ochrany hranic na hraničních přechodech a mezinárodních letištích. Je zde řešena problematika zřízení a uzavření hraničního

³⁹ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona č. 312/2001 Sb., o státních hranicích

⁴⁰ Zákon č. 312/2001 Sb., o státních hranicích

⁴¹ Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky

⁴² Zákon č.183/2017 Sb., o ochraně státních hranic České republiky

přechodu a podmínky pro mezinárodní letiště, tyto záležitosti jsou svěřeny do kompetence Ministerstva vnitra, které vede seznam hraničních přechodů. Udržování bezpečnosti je svěřeno do kompetence Policie ČR.

Zákon také stanovuje povinnosti pro ochranu vnějších hranic (povinnosti velitele letadla, provozovatele letiště). Policie ČR je pověřena ochranou vnější hranice, a to zejména prováděním hraničních kontrol. Vláda či Ministerstvo vnitra mohou v případě ochrany veřejného zájmu dočasně zavést ochranu vnitřních hranic.

Hraniční přechody jsou vedeny na výše zmíněném seznamu prostřednictvím sdělení Ministerstva vnitra,⁴³ které je průběžně aktualizováno (poslední verze k datu sepsání práce je z roku 2021). Mezinárodní letiště mají vlastní vyhláškou⁴⁴ stanovené podmínky provozu.

⁴³ Sdělení č. 395/2021 Sb., o vyhlášení seznamu hraničních přechodů a seznamů přeshraničních propojení

⁴⁴ Vyhláška č. 228/2016 Sb., o stanovení podmínek provozu mezinárodních letišť z hlediska ochrany hranic

3 Vymezení českých státních hranic v průběhu času a jejich geopolitický kontext

V rámci třetí kapitoly diplomové práce bych se rád podrobně zaměřil na vznik a změny státního území České republiky (potažmo Československa a Československé federace) od jeho vzniku v roce 1918 až po vznik samostatné České republiky. Především se zaměřím na jednotlivé události, které měly vliv na ústavněprávní úpravu státních hranic a jejich geopolitický kontext.

Státní území České republiky, případně Československa či Československé federace, jsou především definovány v Ústavě a ústavních zákonech týkajících se státních hranic. Ke komplexnímu pohledu na úpravu týkající se českého státního území je nutné zaměřit se také na ústavní úpravu hranic a státního území nejen v aktuální podobě, ale rovněž jako kontinuální výše právní úpravy, která se za posledních více než sto let postupně vyvíjela do nynější podoby. K pochopení aktuální úpravy státního území České republiky nám pomůže tento historický exkurz týkající se vývoje právního základu našeho území.

Samostatný Český (Československý) stát povstal ve středu Evropy po drtivé porážce Centrálních mocností v první světové válce. Jeho vznik je pevně napojen na spolupráci s mocnostmi Dohody, které byly na konci války přesvědčené, že musí dojít k rozpadu silných monarchií Centrálních mocností, na druhou stranu se chtěly vyhnout fenoménu tzv. *balkanizace*,⁴⁵ kdy by až přílišná svoboda i těch nejmenších národů vedla k mnohačetným konfliktům. V období po první světové válce se mocnosti Dohody shodly na nové podobě střední Evropy, která se projevila rozpadem mohutných monarchií Německého císařství a Rakouska-Uherska. Jejich území se transformovalo zejména podle národních a historických podnětů. V rámci nového evropského uspořádání, vyjednaného zejména v rámci Versailleského mírového systému, tak mimo jiné vznikl i suverénní Československý stát, upínající se na historický odkaz Koruny české a etnický čechoslovakismus. Za zmínku stojí také připojení Podkarpatské Rusi, která se stala součástí Československého státu, a to formálně až do konce druhé světové války.

Čerstvě vzniklý stát potřeboval také nové zákony a vlastní ústavu, které by odpovídaly jeho novému směřování. Vzhledem k relativně rychlému rozpadu odporu a kontroly Rakouska-

⁴⁵ Pojem *balkanizace* v souvislosti se vznikem ČSR blíže vysvětlen docentem Petrem Pithartem v podcastu Českého rozhlasu: Jak to Bylo doopravdy ze dne 11.03.2024

Uherska v závěrečné fázi války bylo potřeba uskutečnit tyto kroky bezprostředně tak, aby se zamezilo ztrátě státní kontroly nad fungováním uvnitř státu a společenské anarchii.

V rámci této kapitoly provedu rovněž krátký rozbor ústavy, týkající se zejména zakotvení státního území v dané době.

3.1 Rozpad Rakouska-Uherska a Prozatímní ústava

Vznik samostatného státu založeného na myšlence čechoslovakismu datujeme k 28. říjnu 1918. Ve skutečnosti se jednalo o bezprostřední reakci na den předcházející, kdy ministr zahraničí Rakouska-Uherska Gyula Andrássy mladší akceptoval podmínky tzv. Washingtonské deklarace Dohody v čele s USA⁴⁶. Československý stát vznikl po rozpadu Rakouska-Uherska, z ústavního pohledu se jednalo o revoluční způsob vzniku, a s tím byla spojena rovněž státní a hodnotová diskontinuita.⁴⁷ Na druhou stranu bylo pro řádné fungování nutné zajistit stabilitu a s tím spojenou právní kontinuitu.

V první vlně přijatých zákonů dne 28. října 1918 byl přijatý recepční zákon, jež uvozují slavnostní slova: „*Samostatný stát československý vstoupil v život.*“⁴⁸ Československo se stalo samostatným svrchovaným státem. Právě ten měl za cíl pomoci se stabilitou v prvních měsících po vzniku tak, aby bylo zajištěno právo a pořádek a nenastala bezzákonná anarchie. Veškeré dosavadní zákony a nařízení zůstaly dle Čl. 2 zákona⁴⁹ v prozatímní platnosti a byly recipovány.

V této rané fázi existence Československa nebylo zpočátku rozhodnuto ani o formě státu. První zákony žádnou formu nestanovily a ani nevyloučily, o formě státu mělo, dle čl. 1 recepčního zákona, být rozhodnuto takto: „*formu československého státu určí národní shromáždění ve srozumění s Československou Národní radou v Paříži. Orgánem jednomyslné vůle národa a také vykonavatelem státní svrchovanosti je Národní výbor.*“⁵⁰ Dokonce i dnes se od některých zastánců monarchie můžeme setkat s názorem, že v této době stát monarchií zůstal. V tomto kontextu je

⁴⁶ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1, str. 327

⁴⁷ PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. 3. vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2020, str. 37

⁴⁸ Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, Preambule

⁴⁹ Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, Čl. 2

⁵⁰ Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, Čl. 1

důležité připomenout již zmíněnou Washingtonskou deklaraci, kde se prozatímní vláda vyslovila ke vzniku Československa jako republiky s parlamentní formou vlády.

De iure se nově vzniknuvší stát stal také svrchovanou státní mocí nad státním územím Československa. De facto ovšem v prvních dnech a měsících po vzniku nebylo jasné, jaké konkrétní území Československému státu náleží a jakými předpisy se bude tato úprava dále řídit. Samozřejmě se vznikem státu se pojí mnohem více problémů, přesto stanovení hranic bylo jedním z nejdůležitějších aspektů, a to vzhledem k jasně vymezenému uplatňování státní moci, kontroly klíčových hraničních území a ustanovení státu v rámci střední Evropy. Co se týče přesného delimitování, tak v tomto ohledu se Československo mohlo spolehnout na mírové smlouvy, které kromě podmínek kapitulace rovněž obsahovaly hrubou úpravu státních hranic.

3.1.1 Zrod prvních Československých hranic

Co se týče státních hranic, v tomto ohledu bylo částečně možné se spolehnout na původně (z větší části administrativně české) Rakousko-Uherské hranice s Německem na západ a sever. Také vnitrostátní hranice v rámci monarchie, které oddělovaly České země a Rakousko, ty byly ostatně výsledkem předešlého historického vývoje. Je důležité zmínit, že Rakouská monarchie zejména v průběhu 19. století udržovala velice vysokou úroveň zeměměřičské činnosti, kdy byly pravidelně monitorovány změny státních hranic (např. posuny vodních toků, posuny a poškození hraničních znaků apod.) a v souvislosti s tím probíhala tzv. pravidelná údržba říšských hranic. Rakousko se v prvních dnech po porážce nechtělo vzdát pohraničního území českých zemí, které bylo z velké části obsazeno německým obyvatelstvem. Jeho kontrola byla velmi strategická a ekonomicky výhodná, ostatně pozůstatkem monarchie byla skutečnost, že přibližně 2/3 veškerého průmyslu⁵¹ bylo umístěno na území, které mělo tvořit nově vzniklé Československo, tímto krokem by Rakousko získalo alespoň část ekonomické síly do vlastní moci. Republika tak čelila rakouské snaze získat pro sebe německy mluvící území, které Rakousko považovalo za součást Dolního a Horního Rakouska, společně s územím pohraničním na severu a západu země (*viz mapa č. 2*). Rakouské snahy na získání tak rozsáhlého a strategického území byly naštěstí potlačeny a státní hranice celistvých českých zemí byla následně potvrzena v rámci mírových dohod.

⁵¹ SOBĚHART, Radek. *Hospodářské dějiny Československa 1918-1992*. Praha: Setoutbooks.cz, 2013. ISBN 9788086277769.

Mírové dohody, které přinesly pořádek do Evropy po první světové válce byly sjednány v rámci Versailleské mírové konference. Jednalo se o následující, pro Československo významné smlouvy: Versailleskou⁵² určující hranici německou, Saint-Germainskou⁵³ pro hranice rakouské a Trianonskou⁵⁴ pro stanovení hranice s Maďarskem. Hranice s Maďarskem byly v rámci prvotního stanovení hranic nejproblematictější, jelikož Slovensko nemělo historicky stanovenou jižní hranici.

Před Československem stál další územní problém, a to ve stanovení hraničních linií se státy, kde hranice historicky dříve neexistovala. Jedná se o hranice s nově vzniklým Polskem, Rumunskem a již zmíněným Maďarskem, v této věci byla podepsána hraniční smlouva v Sèvres.

Územním základem Československa se po uzavření mírových (a hraničních) smluv stala historická území Čech, Moravy, české části Slezska a Horních Uher. K Republice bylo dále připojeno Hlučínsko a Valticko (Moravskodyjský trojúhelník).⁵⁵ Co se týče Polské hranice a území Těšínska, Oravy a Spiše, konečné řešení přišlo až na konferenci ve Spa roku 1920.⁵⁶

3.1.2 Spory o pohraniční oblasti s Polskem a Maďarskem

V rámci stanovení státního území, které nemělo silnou historickou oporu (respektive ostatní státy měly na území vlastní nároky), nastaly ve střední Evropě velice brzy po konci první světové války územní spory. Pro Československý územní rozsah byly zásadní konflikty s Polskem

⁵² Mezinárodní smlouva č. 217/1921 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919

⁵³ Mezinárodní smlouva č. 507/1921 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem a Mezinárodní smlouva č. 508/1921 Sb., Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem

⁵⁴ Mezinárodní smlouva č. 102/1922 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem

⁵⁵ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str.9

⁵⁶ Jednalo se o první konferenci (konanou v Belgickém Spa 5. – 16. července 1920) vítězných mocností Dohody s Výmarskou republikou, kde mimo jiné došlo k rozhodnutí o osudu zmíněného úseku hranice československo-polské.

a Maďarskem, kdy s Polskem se jednalo o casus belli zejména území Těšínska. S Maďarskem se vedl neúspěšný souboj mezi státy Malé dohody o zamezení jeho nároků na území bývalého Uherska (v podstatě se jednalo o území bývalého Zalitavska, do kterého spadala i slovenská část Československa).

Oba konflikty lze považovat za významné úspěchy Československé armády (která na vítězila zejména díky veteránům z legií) a československé diplomacie. Československo dokázalo tyto konflikty ustát a obhájit tak z větší části své územní nároky na tato "sporná území". O konfliktech pojednává důkladně historik Ferdinand Peroutka v knize Budování státu svazek 1.⁵⁷

3.1.3 Prozatímní ústava ve vztahu ke státnímu území

Prozatímní ústava jako zákon č. 37/1918 Sb., ze dne 13. listopadu 1918, neobsahovala žádnou úpravu státního území či jeho změn. Nicméně došlo ke konečnému rozhodnutí o zavedení republikánské formy státu, respektive její oficiální zanesení do Ústavy⁵⁸. Již v květnu následujícího roku se Prozatímní ústava dočkala novelizace,⁵⁹ ale i tato změna přišla dříve, nežli bylo možné definitivně vytyčit jednoznačné hranice československého státního území.

Jediná zmínka týkající státního území se v této ústavě vztahuje k obsahu kompetencí prezidenta republiky v § 10, kdy prezident zastupující stát navenek má pravomoc sjednávat mezinárodní smlouvy. Smlouvy týkající se státního území jsou součástí taxativně vyjmenovaných smluv, které musí rovněž schválit Národní shromáždění. Prezident měl v prozatímní ústavě velmi slabé postavení blízké roli francouzského prezidenta⁶⁰ a k veškerým (vládním) úkonům podle § 10 potřeboval kontrasignaci příslušného člena vlády.

3.2 Ústava z roku 1920 a první ústavní úprava státního území

První kompletní ústavou Československa byla Ústava z roku 1920, jako zákon č. 121/1920 Sb., ze dne 29. února 1920⁶¹. V § 3 této Ústavy bylo upraveno státní území republiky

⁵⁷ PEROUTKA, Ferdinand. Budování státu. Vyd. 4., Svazek 1. vyd. Praha: Academia, 2003, str. 387.

⁵⁸ Zákon č. 37/1918 Sb., zákon ze dne 13. listopadu 1918, o prozatímní ústavě

⁵⁹ Zákon č. 271/1919 Sb., kterým se mění zákon o prozatímní ústavě

⁶⁰ PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. 3. vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2020, str. 80

⁶¹ Ústavní zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

i se speciální úpravou týkající se Podkarpatské Rusi. Zajímavostí Ústavy z roku 1920 je, že úprava území Podkarpatské Rusi je v §3 odst. 2 částečně provedena přímo odkazem na mezinárodní smlouvu. Konkrétně smlouvou ze Saint Germain-en-Laye, jako jednou z mezinárodních smluv, již bylo provedeno rozdělení Rakouska-Uherska.

Obecně lze konstatovat, že úprava hranic, respektive státního území, kterou nalezneme v Ústavě z roku 1920, se ve své podstatě uchovala dodnes. Zejména jde o obecnou charakteristiku uvedenou v § 3 odst. 1 Ústavy z roku 1920: „*Území Československé republiky tvoří jednotný a nedílný celek, jehož hranice mohou být měněny jen ústavním zákonem.*“⁶²

3.2.1 Podkarpatská Rus jako součást Československa

Území Podkarpatské Rusi bylo k Československu připojeno v rámci speciálního ustanovení Saint-Germainskou smlouvou. Jednalo se o autonomní území (prakticky ovšem slíbenou autonomii až do rozpadu První republiky nezískalo), které se připojilo k Československu z vlastní vůle. Z hlediska ústavní a územní historie Českého státu se jedná o naprosto ojedinělý případ.

Je otázkou, proč bylo zrovna Československo státy Dohody vybráno jako vhodný územní správce. Já osobně tyto důvody spojuji zejména s nedůvěrou Dohody v ostatní státy střední Evropy. Situace po Velké válce nebyla jednoduchá, mnoho států se okamžitě dostalo do vnitřních občanských válek (podobně jako v Rusku během války) a politických sporů, v kontextu těchto událostí se Československo jevílo jako možná ten nejstabilnější stát s vcelku jasným demokratickým směřováním a silnou armádou schopnou zajistit na tomto území pořádek.

Podkarpatská Rus měla také sloužit jako nárazník proti bolševickému Rusku, v té době ve formě Ruské socialistické federativní sovětské republiky. Jelikož se v tomto období zejména střední Evropa potýkala s nárůstem obliby komunismu (vznikem komunistických stran) a hrozilo, že by tyto tendence mohli ruští bolševici přímo vojensky podporovat tak, jak činili diplomaticky v rámci Kominterny.

⁶² Ústavní zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 3

3.3 Hraniční úprava Československa s jeho sousedy

Konečné stanovení hranic mezi státy střední Evropy bylo ujednáno až v následujícím desetiletí. Každopádně tyto hranice byly pro budoucí Českou republiku velice důležité, jelikož hranice naší republiky dodnes probíhá zhruba stejným územím jako tomu bylo po Velké válce.

Rovněž je na místě zmínit, že Československo dosáhlo v meziválečném období svého největšího územního rozmachu, kdy kromě Čech, Moravy, Slezska a Slovenska ovládalo také území Podkarpatské Rusi (*viz mapa č. 3*).

3.3.1 Stanovení hranice německé

Po první světové válce se Německo nacházelo v obrovské ekonomické a sociální krizi, Německé císařství ztratilo obrovské území na úkor ostatních států (zejm. vznik Polska a historické nároky Francie), hranice s Československem byla v podstatě výjimkou, kdy lze obecně říct, že se jednalo v zásadě o totožnou hranici jak s Předlitavskem (*viz mapa č. 4*).

V ústavním zákonu z roku 1930⁶³ došlo k definitivnímu stanovení státních hranic Československa, které odkazuje na mezinárodní smlouvy a hraniční statuty uzavřené s jednotlivými sousedy. Jedná se vlastně o jakousi „transpozici“ smluv uzavřených na mezinárodní úrovni tak, aby s konečnou platností byly ústavně konformně vtěleny do právního řádu Československa.

3.4 Československo za druhé světové války

Zhruba od druhé poloviny 30. let se na evropské scéně zvyšovalo napětí. Rostoucí vliv nacismu v Německu a fašismu v Itálii s sebou přinesl nové a agresivní územní nároky. Vyhroceného stavu využili také někteří naši sousedé, kteří nesli stále s hořkostí ztrátu některých svých územních nároků, a to zejména Maďarsko a Polsko. Československa se nejvíce dotýkaly nároky Německa na české pohraničí, které bylo vzhledem k obrovskému počtu německy hovořícího obyvatelstva důvodem propuknutí konfliktu s Německem. Nejdříve došlo ke zmenšení Československa a následně k vytvoření loutkového státu ve formě Protektorátu Čechy

⁶³ Ústavní zákon č. 102/1930 Sb., o úpravě státních hranic s Německem, Rakouskem a Maďarskem

a Morava. Slovenská část se teoreticky osamostatnila, ovšem prakticky byla rovněž pevně v moci německé Třetí říše.

3.4.1 Mnichovská dohoda

Nechvalně proslulá Mnichovská dohoda ze dne 29. září 1938, se stala prvním krokem vedoucím ke ztrátě suverenity Českého státu. V rámci diplomové práce se nebudu do hloubky zaobírat jejími politickými konsekvencemi, kdy na toto téma vzniklo nepřehledné množství vědeckých prací a historických analýz, například diplomová práce Jiřího Křiváčka na téma: *Mnichovská dohoda a její platnost*.⁶⁴ V rozsahu své práce se zaměřím především na územní změny související s posunem státní hranice Československé v roce 1938.

Mezi 1. a 10. říjnem 1938 došlo k vyklizení Sudet, co do zastoupení Československého státu⁶⁵. V následujících měsících se posunula státní hranice také s Polskem a Maďarskem, které se rozhodly využít oslabení Československa ve svůj prospěch. Československo přišlo zhruba o jednu třetinu svého území (*viz mapa č. 5*) a obyvatelstva, především se jednalo o strategicky významné území Sudet na hranicích s Německem (a nově připojeným Rakouskem). O další území pak Československo přišlo v následujících měsících v důsledku První vídeňské arbitráže (*viz mapa č. 6*).

3.4.2 Protiústavnost mnichovského diktátu

Ačkoliv skutečně došlo k faktické ztrátě území, tak Československý ústavní pořádek tuto změnu neumožňoval. K přijetí změny, která se týká státního území, bylo podle hlavy první § 3 odst. 1 Československé ústavy z roku 1920 nutné vyslovit souhlas pomocí ústavní většiny v Národním shromáždění⁶⁶. Tedy přestože prezident republiky a vláda uskutečnili jednání, které mělo dohodu formálně schválit, tak toto bylo ve světle platných zákonů zcela neúčinné a žádný kompetentní orgán ke změně státního území nevydal souhlas v souladu s ústavní listinou.

⁶⁴ KŘIVÁČEK, Jiří. Mnichovská dohoda a její platnost. Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra dějin státu a práva

⁶⁵ PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. 3. vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2020, str 98

⁶⁶ Zákon č. 121/1920 Sb., zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky

Kromě zcela zjevného nesouladu s československou ústavou nebyla Mnichovská dohoda validní ani z hlediska mezinárodního práva. Vzhledem ke způsobu ujednání tohoto mezinárodní paktu, jak je velmi často citováno: „*o nás bez nás*,“ došlo ke zcela zásadnímu narušení principu suverenity na poli mezinárodního práva. Žádná z mocností (ani ve formě společné konference), které dohodu přijaly, neměla mandát na odsouhlasení změny hranic suverénního a stabilního státu.

3.4.3 Územní režim v Protektorátu Čechy a Morava

Vzhledem k naprosté kontrole Říše nad územím Protektorátu Čechy a Morava se sice veškeré náležitosti v teoretické rovině řídily stále platnou Ústavou Československa z roku 1920, v praxi však tato ústavní listina nebyla aplikována a ani jakkoliv vymahatelná Protektorátní administrativou. Co se týče státního území, byl zde klíčový již zmíněný Výnos o Protektorátu Čechy a Morava⁶⁷, který označil Čechy a Moravu (*viz mapa č. 6* – Protektorát vyznačen hnědou barvou a č. 5) jako území náležející pod Velkoněmeckou říši.

České země v této době zcela přišly o jakoukoliv reálnou suverenitu, ačkoliv dle Výnosu měly Protektorátní úřady určitou míru správní suverenity, tak tato se netýkala státního území či hranic. To je patrné z níže uvedeného Výnosu říšského kancléře, jehož čl. č. 6 zní: „*Zahraniční věci protektorátu, obzvláště ochranu jeho státních příslušníků v cizině, zastává Říše. Říše povede zahraniční věci tak, jak to odpovídá společným zájmům.*“ Zcela jasně je tak omezena jakákoliv možnost Protektorátu sjednávat mezinárodní smlouvy autonomně.

3.4.4 Právní úprava v období Protektorátu

Co se týče ústavního uspořádání, tak v této době temna pro Český stát došlo k „ústavní“ úpravě prostřednictvím Výnosu Vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava. Tímto aktem byla zcela okleštěna suverenita a svoboda Českého státu a jeho správa a směřování zcela spadlo pod kontrolu Říše. Území Protektorátu bylo dle Výnosu začleněno do Velkoněmecké říše („*pod její ochranu*“). Protektorátu zůstala velice okleštěná autonomie, co se týče vlastního spravování, například došlo v podstatě k rozpuštění armády a celý chod

⁶⁷ Výnos Vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava, ze dne 16. března 1939, Čl. 1 odst. 1

Protektorátu upravovala Říše pro své vlastní potřeby. Protektorát byl rovněž připojen k říšské celní unii.

3.5 Územní změny Československa po druhé světové válce

Československá republika po faktickém osvobození jejího území vojsky Spojenců (zejména Sovětského svazu a Spojených států amerických), byla opětovně zformována jako unitární stát v původních předválečných hranicích. Následkem toho byl logicky zánik dosavadních loutkových států podřízených Třetí říši, a to Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského státu.

Na druhou stranu opětovně nabytá svoboda nebyla pro Československo zdarma, muselo se smířit s územními změnami, zejména ztrátami týkající se východní části republiky, a to v prospěch Sovětského svazu.

3.5.1 Ztráta Podkarpatské Rusi

Krátce po konci druhé světové války na evropském kontinentu došlo k jednání mezi čelními představiteli Československa a Sovětského svazu týkající se Podkarpatské Rusi⁶⁸. Tehdejší diplomatická snaha tkvěla v ražení politiky rovnocenné diplomacie se Západem i Východem, ve smyslu myšlenky udělat z ČSR jakýsi most opřený na obou stranách. Rád bych v této souvislosti zmínil bonmot, který používal velký kritik této politiky ministr zahraničí Jan Masaryk,⁶⁹ jako stručnou odpověď na tento politický trend: „*po mostech se někdy šlape*“. Bohužel pro někdejší Československo, zrovna v tomto případě se po mostě šlapalo skutečně mohutně a československá diplomacie tak neměla na výběr jinak než postoupit Podkarpatskou Rus svému východnímu spojenci.

⁶⁸ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1, str. 340

⁶⁹ Kauzy (extra HISTORIE): Konec Jana Masaryka (1948). Extra Publishing, 2012. ISSN 1805-0301.

Jednání o postoupení bylo završeno dne 29. června 1945 v Moskvě, podpisem smlouvy mezi Československou republikou a SSSR o Zakarpatské Ukrajině⁷⁰, která na základě zmanipulovaného sjezdu v Mukačevu měla sloužit ke sjednocení ukrajinského obyvatelstva již po záštitou Sovětského svazu. Jedná se o výjimečnou událost, kdy Československá republika přišla o státní území, které bylo výslovně uvedeno v jeho Ústavě.

3.5.2 Související územní změny Slovenska

Přestože se, co do velikosti území, Československo po válce podstatně zmenšilo právě o výše zmíněnou Podkarpatskou Rus, tak Slovensko se krátce po konci války dočkalo územních zisků, a to zejména vzhledem k administrativní a dopravní situaci na nové československo-sovětské hranici.

Součástí smlouvy o Zakarpatské Ukrajině byla také mapa (*viz mapa č. 7*), která měla pomoci při stanovení přesného průniku hranice krajinou. Vzhledem ke zkreslení na zmíněné mapě nebylo možné určit hranici v její jižní části. Sovětská strana odmítla provést opětovné měření a došlo tedy k jakémusi *“in dubio pro SSSR“*, kdy Sovětský svaz maximalizoval veškeré území, které nebylo na mapě zcela zřetelné a získal tak několik hraničních vesnic, jež historicky náležely Slovensku.⁷¹

Nejdříve se jednalo o obec Lekárovice, která byla původně rovněž v rámci Podkarpatské Rusi postoupena Sovětskému svazu. Obec se nachází ve výběžku zasahujícím do území Slovenska a zdejší obyvatelstvo po postoupení území uspořádalo petici za opětovné připojení zpět k Československu. V petici se obyvatelé obce velmi ostře opřeli do sovětské správy a vyhrožovali, že pokud se obec nevrátí pod Československo, tak budou všichni optovat pro československé občanství a obec opustí. S tímto dokumentem v ruce si nakonec Československá diplomacie v čele s Janem Masarykem vynutila vrácení Lekárovců zpět pod Slovenské území.

Dalším významným územním ziskem slovenské části Československa byl nárok vůči Maďarsku. Jednalo se o územní nárok na území tzv. Bratislavského předmostí (též označováno

⁷⁰ Mezinárodní smlouva č. 186/1946 Sb., Smluva mezi Československou republikou a Svazem sovietských socialistických republik o Zakarpatskej Ukrajině

⁷¹ Stratená zem. Ako Slovensko prišlo o časť územia: <https://dennikn.sk/blog/980513/stratena-zem-ako-slovensko-prislo-o-cast-uzemia/>

jako Petržalské předmostí). Tento požadavek byl odůvodněn zejména jako vojenská ochrana Bratislavy před hrozbou agrese z Maďarska. Argumentovalo se také etnickým složením obyvatelstva, kdy ve zdejších vesnicích nebyli Maďaři většinovým obyvatelstvem. S odstupem času je jasné, že hlavním motivem bylo umožnění rozšíření Bratislavy právě jižním směrem. Bratislava se za druhé světové války územně rozrostla a pokračování tohoto trendu se dalo předpokládat i po konci války. Nakonec se na úkor Maďarska podařilo získat území o celkové velikosti 66 km², na kterém se nacházely tři vesnice: Rusovce (Oroszvár), Jarovce (Horváthjársfalú) a Čunovce (Dunaczún).⁷²

3.6 Ústavní vývoj státního území po roce 1948

Po únorovém převratu v roce 1948 došlo v Československu ke změně politického směřování na několik dalších dekád, v rámci politických událostí došlo rovněž ke změnám ústavního pořádku. Přestože územní změny v období socialismu nebyly v porovnání s předchozími epochami Československa zásadní, došlo během tohoto období k uzavření mnoha důležitých mezinárodních smluv, které byly předpokladem dalšího ústavního vývoje na poli státního území.

3.6.1 Ústava z roku 1948

Největší změnou týkající státního území se v lidově demokratické Ústavě z roku 1948 (také nazývána květnová ústava podle měsíce jejího přijetí), jako zákona č. 150/1948 Sb., byla logicky zcela chybějící úprava území Podkarpatské Rusi, která již v této Ústavě nebyla vůbec zmíněna. V čl. II odst. 2 je v této ústavě zakořeněn princip státního území Československa jako jednotného a nedílného celku.

Mechanismus změny státního území pochází z Československé Ústavy z roku 1920. V květnové ústavě se objevuje v § 166: „*Hranice Československé republiky mohou být měněny jen ústavním zákonem.*“ Pro přijetí ústavního zákona bylo nutné, aby pro něj hlasovaly tři pětiny všech poslanců Národního shromáždění.

⁷² SPĚVÁK, Adam. Argumentace československých územních nároků po druhé světové válce. Brno, 2023. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2023-05-14. str. 51

3.6.2 Ústava z 60. let a následná federalizace Československého státu

Následující Ústava ČSSR z roku 1960⁷³ se, co se týče změn státního území, kryje s předchozí úpravou. Ke změně státních hranic Československa mohlo dle čl. 107 odst. 2 dojít pouze ústavním zákonem, k jehož přijetí dle čl. 51 odst. 3: „*k přijetí ústavy nebo k její změně, k usnesení o vypovězení války, ke změně státních hranic, jakož i ke zvolení presidenta republiky je zapotřebí souhlasu tří pětin všech poslanců.*“ V rámci Ústavy z roku 1960 došlo na poli politiky státního zřízení k zakotvení státní formy, tedy unitárního státu dvou rovnoprávných národů, Čechů a Slováků. Je důležité zdůraznit, že se stále jedná o jednotný stát skládající se ze dvou národů, to ústava uvádí v čl. 1 odst. 2 a následně přímo ve vztahu ke státnímu území v čl. 107 odst. 1.

Přestože role Slovenské národní rady byla ústavně mírně oslabena, je vzhledem k fungování takového orgánu podporujícího vyšší autonomii Slovenska na centrální vládě (alespoň v určitých vnitřních záležitostech týkajících se Slovenska) možné pozorovat tendence, které v této dekádě vedly k federalizaci ČSSR.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, přinesl významné změny týkající se samotného státního uspořádání, kdy z jednotného (unitárního) státu vznikl stát složený z České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky, jak uvádí ústavní zákon o federaci z roku 1968: „*Československá socialistická republika je federativní stát dvou rovnoprávných bratrských národů, Čechů a Slováků.*“⁷⁴

Federalizace státu k 1. lednu 1969 přinesla mimo jiné navíc další stupeň ochrany státních hranic, a to nutný souhlas příslušné národní rady dané republiky, který je provedený ústavním zákonem národní rady⁷⁵. Změny státních hranic byly v tomto režimu upravené až do přijetí Ústavy České republiky⁷⁶. Během příprav federalizace ČSR je zajímavé zmínit v této době zcela reálnou možnost trojfederace Česka, Moravy a Slovenska. Pro představu možnou koncepci uvádí v Informačním Bulletinu doc. Boleslav Bárta.⁷⁷ Během roku 1968 se na Moravě a ve Slezsku

⁷³ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

⁷⁴ Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, čl. 1

⁷⁵ Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, čl. 3

⁷⁶ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, čl. 11

⁷⁷ BÁRTA, Boleslav: Stručný návrh na demokratické samosprávné spolkové uspořádání československého státu. Informační bulletin HSD-SMS, 1990, čís. 5, 16 s

zvedla vlna podpory autonomie, tyto tendence ovšem byly zcela zastíněny následnou invazí vojsk Varšavské smlouvy.⁷⁸ Invaze a následná okupace měly za následek ukončení událostí Pražského jara a mimo to ze společenské diskuse shodily naděje Moravanů a Slezanů na zrovnoprávnění.

3.7 Rozdělení federace a vznik samostatné České republiky

V rámci vývoje státních hranic a území se nyní dostáváme k samostatné České republice. Vzhledem k velice komplikovanému a dlouhodobě společnému vývoji, v rámci Československa po rozpadu Habsburského soustátí, bylo nutné, pro řádné pochopení vývoje událostí formujících státní území a hranice předcházející vznik České republiky, pokrýt rovněž tuto epochu.

Vznik České republiky datujeme ke dni 1. ledna 1969 v rámci účinnosti zákona o federaci a vznikem České socialistické republiky. Samostatná Česká republika vznikla dne 1. ledna 1993 jako nástupnický stát, a to rozdělením Československé federace. Ústavní vývoj státních hranic území samostatné České republiky je obsažen ve vlastní kapitole komentující ústavněprávní předpisy současné republiky. Co se týče konkrétně hranice se Slovenskem, tak při rozdělení Federace nedošlo až do roku 1997 k žádným změnám do té doby fungujících administrativních hranic, kdy i následující změny jsou velice nepatrné a týkají se pouze vzájemné výměny území 2 obcí.

⁷⁸ SCHELLE, Karel. Dějiny ústavního práva. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016, str. 281

4 Režim vymezení státní hranice a správa státních hranic

Vzhledem k tématu této práce považuji z praktického hlediska za vhodné stručně zmínit, jak konkrétně dochází k vymezení a vytyčení státní hranice v praxi, tedy poté co se smluvní strany u jednacího stolu dohodnou na podobě hranic na mapě, upraví veškeré možné proměnné a pověří hraniční komisi vyznačením přesných hranic mezi státy.

Přestože se tato činnost může zdát jen jako formalita, vycházející z pevně stanovených (v této fázi častěji pouze zakreslených) hranic na mapě, často se zrovna při praktickém značení přijde na spousty problémů, které zkrátka u jednacího stolu diplomatů nelze rozpoznat. Příkladem mohou být změněné vodní toky, které měly hranici určovat. Pokud vodní tok vyschne či se výrazně posune vodní koryto nastává problém, který nemá snadné řešení a pravděpodobně bude nutné přijmout určitý kompromis. Státy berou hodnotu území velice vážně, zpravidla jsou v uzavřených smlouvách určeny přesné jednotky plochy, o které se hranice posouvá, a pokud bude jeden stát nucen hranici z praktických důvodů při vyznačování hranice posunout, tak bude třeba v jeho prospěch zjednat nápravu na jiném úseku hranice.

V předešlé kapitole, kdy se jednalo o určení hranice československo-sovětské při oddělení Zakarpatské Ukrajiny, tak v případě těchto nedokonalostí na mapě došlo k celkem významným územním ústupkům na hranici československo-sovětské.⁷⁹ Vzhledem k nepromyšlení těchto kroků a silnému nátlaku Sovětského svazu, jež prakticky veškeré sporné území uzurpoval došlo v praxi k nepříjemným situacím pro místní obyvatele (oddělení etnicky čistě slovenských vesnic).

Při vyznačování hranice je nutné, aby hraniční komise rozhodovala skutečně nestranně, ve prospěch obou států a zejména v zájmu obyvatel hraničního území, pro které posun hranic může způsobit značné administrativní, dopravní a jiné životní komplikace.

4.1 Obecně ke správě státních hranic

Proces vytyčování státních hranic spadá pod obor správy státních hranic v rámci Ministerstva vnitra, které má hraniční kompetence vymezené v § 12 odst. 1 písm. j) kompetenčního zákona (zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů

⁷⁹ Jak uvádí Daniel Kerekes. Stratená zem. Ako Slovensko prišlo o časť územia: <https://dennikn.sk/blog/980513/stratena-zem-ako-slovensko-prislo-o-cast-uzemia/>

státní správy České republiky). Ministerstvo je podle zmíněného zákona ústředním orgánem státní správy pro vnitřní věci, v rámci svěřených kompetencí má mj. v gesci: státní hranice, jejich vyměřování, udržování a vedení dokumentárního díla.⁸⁰

Výše zmíněná působnost spadá pod speciální úpravu zákona o státních hranicích⁸¹, jenž upravuje výkon státní správy a práva a povinnosti fyzických a právnických osob ve věcech státních hranic ČR.

V rámci správy státních hranic se rozumí zejména: „určování, vytyčení, vyznačení státních hranic, jejich udržování a kontrola, geodeticko-technické zajišťování a udržování zřetelnosti jejich průběhu, jakož i při vedení, respektive správa hraničního dokumentárního díla.“⁸²

Ministerstvo vnitra si při správě státní hranice musí počínat v mezích státního území, zcela logicky není přípustné, aby při správě došlo k rozhodnutí, která zasahuje do suverenity sousedního státu. Taková rozhodnutí je nutné přijmout společně prostřednictvím mezinárodní smlouvy. Uvedené mezinárodní smlouvy jsou konstituovány zpravidla společnými orgány, tzv. hraničními komisemi.

4.2 Hraniční komise

Hraniční komise jsou složené z delegací zástupců obou (či více) států. Počet členů závisí na té konkrétní mezinárodní smlouvě. Jako příklad uvedu Smlouvu č. 95/1975 Sb., mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích. Kde se stále česko-rakouské hraniční komisi věnuje část V. Samotná činnost hraničních komisí je dle § 8 písm. d) zákona č. 312/2001 Sb., o státních hranicích, v kompetenci Ministerstva vnitra.

Každá delegace má rovněž svého předsedu. Členové a předseda jsou jmenováni předsedou vlády, a to na návrh ministra vnitra. Hraniční komise se v rámci pravidelných schůzek (zpravidla

⁸⁰ MIKEŠ, Pavel, PŘEHLED PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ O STÁTNÍCH HRANICÍCH ČESKÉ REPUBLIKY (podle stavu k 1. červenci 2018), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 4

⁸¹ Zákon č. 312/2001 Sb., o státních hranicích

⁸² MIKEŠ, Pavel, PŘEHLED PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ O STÁTNÍCH HRANICÍCH ČESKÉ REPUBLIKY (podle stavu k 1. červenci 2018), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 4

jednou ročně) seznamují se situací státních hranic prostřednictvím jejich prohlídek a sepisují o tom protokol.⁸³

Na základě závěrů obsažených v protokolech vypracovaných hraničními komisemi se později přichází s návrhy změn některých úseků hranice, či jeho značení. Samotná hraniční komise zpravidla nemá mandát na to měnit průběh státní hranice, jedná se o orgán, který primárně spravuje, vyznačuje a vytyčuje.

Komise jsou tvořeny řadou odborníků na různá témata týkající se hraniční problematiky, zejména se jedná o geodety, zeměměřiče a právníky. Tyto osoby jsou pověřeny mezinárodní smlouvou provádět zadané úkoly a také jsou držiteli určitých diplomatických výsad na území obou států, tak aby mohli bezproblémově tyto úkoly plnit bez ohledu na to v jakém ze států se zrovna nachází. Komise mají k dispozici také pomocné pracovníky, které vybírají pro různé práce, jako je například: doprava, výkopové práce, stavební práce a další pomocné činnosti.⁸⁴

Působnost hraničních komisí je zpravidla uvedena v příslušné mezinárodní smlouvě, která ji dala vzniknout, standardně se jedná o následující činnosti: zajišťování přezkoušení a udržování hraničních znaků (jako prevence případných závad), příprava změn hraničního dokumentárního díla, vyměřování a vyznačování, příprava plánu činností na státních hranicích včetně zajišťování technických prací, sběr dat pro další účely (různé mezinárodní projekty apod.).⁸⁵

4.2.1 Představení institutu hraničních komisí v rámci Československa

Mírové smlouvy, ze kterých vycházely hranice Československé republiky po první světové válce, byly prvními, které daly vzniknout delimitačním (hraničním) komisím. Jejich činnost byla velmi významná, zejména v první polovině dvacátých let 20. století, kdy bylo nutné nové hranice řádně identifikovat.

⁸³ MIKEŠ, Pavel, Postavení a činnost hraničních komisí, článek ve sborníku: Správní právo, ročník LIII, Vydává Ministerstvo vnitra 2021, str. 318

⁸⁴ Zeměměřické činnosti na státních hranicích <https://www.zdeneksmida.cz/teorie-statnich-hranic/zememericke-cinnosti-na-statnich.html>

⁸⁵ MIKEŠ, Pavel, Postavení a činnost hraničních komisí, článek ve sborníku: Správní právo, ročník LIII, Vydává Ministerstvo vnitra 2021, str. 320

Zde byly rovněž položeny základní principy fungování těchto komisí, z nichž většina těchto principů je spojena s fungováním hraničních komisí až dodnes.

Komise měly již v této době významné pravomoci, a to ohledně přímého konkrétního určení průběhu státní hranice na daném místě, tedy reálné vymezení hraniční „čáry“ v případě, že nějaký stát požádal o revidování hranice, mohla komise, pokud to uznala za přiměřené, takovou hranici revidovat.

4.2.2 Principy fungování hraniční komise

Z hlediska mezistátních vztahů je důležité, aby komise jednaly férově a přiměřeně vzhledem k oběma státům a braly v potaz správní, strategické a hospodářské následky posunů hraniční čáry. Tento princip, jež nazvu jako princip „přiměřenosti“, je vyjádřen zejména tím, že oba státy mají v komisích rovnoměrné zastoupen. Komise rozhodují většinou hlasů, a tedy ve výsledku je nutné, aby v rámci jednání došlo ke kompromisům.

Pro samotnou hraniční čáru je výhodné, aby byla ve většině případů vedena po přírodních hranicích mezi státy, zpravidla se jedná o vodní toky (rovněž vrcholky hor a podobné přírodní bariéry). Přírodní hranice jsou tedy v rámci vymezení konkrétní hraniční čáry upřednostňovány a domnívám se, že se jedná o velmi důležitý princip, který odkazuje na jakýsi naturální práh obou států a přidává pocitu korektnosti na obou stranách. Samozřejmě ve všech všeobecných pravidlech existují výjimky, a proto ostatně mohou o vedení hraničních čar komise rozhodovat a překonat tak nedostatky naturálních hranic či důležitá strategická místa, jež by přišla o svůj ekonomický potenciál (příkladem jsou níže uvedené hraniční dokumenty v rámci hranic česko-slovenských, kdy došlo k výměně několika oblastí právě zejména z ekonomických důvodů).

Smluvní státy se zavazují poskytnout komisím potřebnou podporu, ostatně je snaha obou stran zjednat co největší pořádek a vyvarovat se možných komplikací v budoucnu. Výsledným dílem delimitačních komisí je tzv. hraniční dokumentární dílo, např. ve smlouvě⁸⁶, která zakládá stálou hraniční komisi česko-slovenskou je toto kompletní dílo přílohou.

⁸⁶ Sdělení č. 246/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích

4.3 Protokoly o zasedání hraničních komisí

Výstupem soustavné činnosti hraničních komisí jsou protokoly o zasedání hraničních komisí (o prohlídkách státních hranic). Jedná se o dokumenty technického charakteru, zejména pro zajištění a plánování pracovních činností při správě hranic. Obsahují věcný a časový harmonogram hraničně-správních činností. Úkoly plynoucí z harmonogramu následně zajišťuje Ministerstvo vnitra, Český úřad zeměměřičský a katastrální.⁸⁷

4.4 Moderní postupy při tvorbě dokumentárního hraničního díla

Samozřejmě i při činnostech hraničních komisí došlo k modernizaci postupů. Dříve tradičnímu ručnímu měření a zapisování vzdáleností, zcela závislému na schopnostech členů hraniční komise, nyní přichází na pomoc moderní technika. Využívá se letecké snímkování, scanning území a satelitní systémy. Díky tomu je možné hraniční dílo provést s maximální přesností a zahrnout do něho rovněž i přesné souřadnice hraničních bodů.

Tento způsob nejen zjednodušuje a zmenšuje náklady a časovou náročnost při tvorbě díla, ale pomáhá i v navazujících odvětvích, především ve stavebnictví umožňuje jednodušší projektování staveb protínajících státní hranici i pro veřejnost.⁸⁸

⁸⁷ MIKEŠ, Pavel, Postavení a činnost hraničních komisí, článek ve sborníku: Správní právo, ročník LIII, Vydává Ministerstvo vnitra 2021, str. 318

⁸⁸ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 63

5 Úprava státních hranic v ústavním pořádku ČR a související mezinárodní smlouvy

Kromě zákonů uvedených ve druhé kapitole, které se měly zejména vyrovnat se zánikem federace, je pro mě v rámci této práce cílem analyzovat jednotlivé úpravy hranic, a to s každým konkrétním státem. V rámci zákonné úpravy je, stejně jako jednotlivé hraniční úpravy s jednotlivými státy, důležité zmínit legislativu Evropské unie na poli státních hranic, která stojí na vrcholu současné hierarchie právní úpravy státních hranic všech členských států.

V případě, že daná mezinárodní smlouva měnila průběh hranice (tedy státní území ČR), musela být odsouhlasena ústavním zákonem, který se dle čl. 112 Ústavy ČR stal součástí našeho ústavního pořádku.

5.1 Evropská legislativa

České republice jako členskému státu EU z jejího členství plyne řada práv a povinností, ty se týkají i státních hranic, především jejich ochrany (tato úprava se vztahuje zejména na vnější hranice EU) a přeshraničního pohybu v rámci vnitřních hranic EU (pro Českou republiku to představuje veškeré hranice s jejími sousedy).

Zdůrazňuji, že EU a ani žádný její orgán nemá kompetenci měnit či jinak zasahovat do vedení hranic členských států (tedy hraničních čar) ani velikosti jejího území. V tomto ohledu nemá EU žádné prostředky, jak donutit členské státy řešit případné problémy. V této souvislosti se odkazuji na stanovisko generálního advokáta při Soudním dvoru Evropské unie.⁸⁹

V posledních letech došlo k řadě událostí, které poukázaly na slabiny v oblasti bezpečnosti a průchodnosti vnější hranice EU. Od roku 2015 se unie potýká s dosud nevídaným přílivem uprchlíků a nelegálních migrantů. Než se legislativně podařilo potříp problémy spojené s migrací, zasáhla do celé záležitosti světová pandemie, která kromě hranic vnějších zkomplikovala rovněž

⁸⁹ Stanovisko generálního advokáta ve věci C-457/18. Slovinsko v. Chorvatsko. Soudní dvůr Evropské unie. TISKOVÁ ZPRÁVA č. 153/19. V Lucemburku dne 11. prosince 2019

hraniční politiku uvnitř unie. Zatím poslední výzvou pro EU byla v oblasti správy hranic a imigrace nová vlna uprchlíků z Ukrajiny.⁹⁰

Legislativním základem hraniční politiky je tzv. Schengenský acquis, souhrnně tak nazýváme soubor opatření upravující odvětví správy vnitřních a vnějších hranic. Součástí acquis jsou následující oblasti:⁹¹

- Schengenský hraniční kodex (viz níže);
- SIS – Schengenský informační systém umožňující spolupráci bezpečnostních složek uvnitř unie);
- Fond pro vnitřní bezpečnost – jedná se o fond který solidárně přerozděluje finanční prostředky, aby solidárně vyrovnal finanční zatížení státu na vnější hranici a států, které vnější hranice EU nemají;
- EES – další informační systém, sloužící ke kontrole občanů třetích zemí pomocí elektronické databáze;
- Frontex – evropská pohraniční a pobřežní stráž, jejíž úkolem je chránit a monitorovat vnější hranice EU, od listopadu 2019 Frontex postupně posiluje, a to jak personálně, tak co do pravomocí k ochraně vnějších hranic EU, v roce 2024 by měl dosáhnout 10 000 příslušníků.

5.1.1 Schengenský hraniční kodex

Kodex stanovuje pravidla pro překročení vnějších hranic EU, jak vstup na území unie, tak podmínky, za kterých je možné přechodně zavést hraniční kontroly na vnitřních – standardně volně průchozích hranicích uvnitř Schengenského prostoru. Úprava se netýká pouze hraniční čáry na vnějším prstenci EU, ale i všech ostatních možných vstupů na území unie jako jsou letiště a

⁹⁰ Správa vnějších hranic EU: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/153/management-of-the-external-borders>

⁹¹ 5 oblastí Schengenského acquis: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/153/management-of-the-external-borders>

přístavy. V případě České republiky tedy vnější hranice EU, existuje pouze v podobě mezinárodních letišť.⁹²

5.2 Recepce předešlých hraničních smluv

Vzhledem ke skončení existence Československé federativní republiky k 31. prosinci 1992 a vzniku České republiky jako nástupnického státu bylo z hlediska právní jistoty, výkladu a řádného provádění činností na poli státních hranic nutné oficiálně přijmout předešlé dohody uzavřené vzhledem k území České republiky jejími předchůdci na sebe. Provádělo se tak pomocí takzvaných recepčních smluv.

Jednou z recepčních smluv, které již dříve zasáhly do vývoje Československa, byla recepce na základě Versailleské smlouvy⁹³ z roku 1921, kdy se Československo a Německo dohodly na platnosti vyjmenovaných smluv z předešlých období. Jednalo se o smlouvy, které mezi sebou dříve uzavřely Německé císařství a Rakousko-Uhersko, ovšem jejich fungování bylo nutné pro právní a funkční jistotu pohraničního území opětovně potvrdit (například se jednalo o fungování četnictva, celních poměrech a železniční dopravě).

5.2.1 Recepční smlouvy přijaté a uzavřené ČSFR

K uzavření první recepční smlouvy došlo se Spolkovou republikou Německo v období mezi lety 1990 a 1992, kdy po sjednocení Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo a výměně diplomatických nót prohlásila československá strana neplatnost dříve uzavřených smluv, a to právě vzhledem ke sjednocení. Následně další diplomatickou nótou došlo 22. prosince 1992 k uzavření dohody o recepci smluv, které byly mezi státy platné (respektive

⁹² Správa vnějších hranic EU: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/153/management-of-the-external-borders> a Schengenská spolupráce: <https://www.mvcr.cz/migrace/clanek/schengenska-spoluprace-schengenska-spoluprace.aspx>

⁹³ Vyhláška č. 387/1921 Sb. z. a n., kterou se uveřejňují smlouvy obnovené v poměru k Německu podle čl. 289 mírové smlouvy Versailleské

vymezila ty, které platnosti již pozbyly) k 3. říjnu 1990. Ujednání s Německem obsahuje seznam všech recipovaných smluv.⁹⁴

5.2.2 Recepční smlouvy přijaté a uzavřené Českou republikou

V pořadí druhé recepční ujednání bylo dne 23. srpna 1996 uzavřeno s Polskou republikou, a to prostřednictvím mezivládního Protokolu o sukcesi do dvoustranných smluv. Úmluva obsahuje oproti dohodě s Německem naopak seznam vzájemných smluv, které k datu uzavření pozbývají platnosti.⁹⁵

V obdobném duchu byla sjednána výměnou nót během let 1996 a 1997 Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Rakouské republiky o sukcesi do dvoustranných smluv, která rovněž obsahuje seznam těch mezinárodních smluv, které k datu účinnosti pozbývají platnosti.⁹⁶

V pořadí posledním recepčním aktem bylo ujednání se Slovenskou republikou z roku 2008, kdy došlo k potvrzení veškerých vzájemných bilaterálních smluv slučitelných s právním řádem Evropské unie, konkrétně Schengenského prostoru. Došlo tak ke zrušení či úpravě některých ustanovení smluv, které jsou taxativně uvedeny.⁹⁷

5.3 Úprava státních hranic s Německem

Hranice s Německem v 90. letech jsou zvláštní svým charakterem, a to vzhledem k existenci dvou německých států, Spolkové republiky Německo a Německé demokratické

⁹⁴ Sdělení 123/1994 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o vyhlášení seznamu smluv sjednaných mezi bývalou Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Německou demokratickou republikou, které pozbyly platnosti sjednocením Německa dne 3. října 1990

⁹⁵ Sdělení č. 53/2000 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o ukončení platnosti dvoustranných mezinárodních smluv na základě Protokolu mezi vládou České republiky a vládou Polské republiky o sukcesi do dvoustranných smluv a o revizi smluvně-právního systému mezi Českou republikou a Polskou republikou ze dne 29. března 1996

⁹⁶ Sdělení č. 104/2001 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o ukončení platnosti dvoustranných mezinárodních smluv na základě Dohody mezi vládou České republiky a vládou Rakouské republiky o sukcesi do dvoustranných smluv sjednané výměnou nót ze dne 9. října 1996 a 26. března 1997

⁹⁷ Sdělení č. 73/2008 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí o provádění bilaterálních mezinárodních smluv mezi Českou republikou a Slovenskou republikou po zahájení plné aplikace schengenského *acquis* oběma státy

republiky. Ke sjednocení Německa, respektive připojení východní části do SRN došlo až na konci roku 1990, po přibližně roce sbližování a společné snahy o sjednocení. Hraniční pásmo stálo v této době na úpravě Československé socialistické republiky a Spolkové republiky Německo, založené na nótách původní spolupráce těchto států, jak bylo uvedeno ve vyhlášce Ministra zahraničních věcí o úpravě spolupráce na státních hranicích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německo⁹⁸.

Vzhledem k neexistenci ratifikované smlouvy týkající se hranic s Německem, bylo nutné připravit novou úpravu, která zakotví státní hranice a veškeré s nimi spojené mechanismy. Zpočátku 90. let došlo po politických změnách, které se odehrály ve střední a východní Evropě, v rámci Smlouvy o dobrém sousedství⁹⁹ ke společné deklaraci o nutnosti uzavřít smlouvu o státních hranicích. Čl. 3 Smlouvy o dobrém sousedství¹⁰⁰ se týká státních hranic a zdůrazňuje mimo jiné, že státy nemají žádné vzájemné územní nároky a nebudou je v rámci procesu stanovení státních hranic vznášet ani v budoucnu a uzavřou smlouvu o zajištění státní hranice: „o zjištění průběhu, upřesnění, vyměření, vyznačení a udržování společných státních hranic na základě společné kartografické dokumentace, jakož i o zřízení stálé smíšené hraniční komise.“

Výsledkem tvorby, podle čl. 3 odst. 3 výše charakterizované smlouvy došlo dne 3. listopadu 1994 k přijetí Smlouvy v Bonnu o společných hranicích¹⁰¹.

5.3.1 Bonnská smlouva

Smlouva byla ratifikována a v platnost a účinnost vstoupila dne 1. září roku 1997, jak předpovídal její čl. 31¹⁰², kdy k platnosti smlouvy dojde první den třetího měsíce po vzájemné výměně ratifikačních listin v Praze (uskutečnilo se dne 23. června 1997). Již v preambuli se jasně

⁹⁸ Vyhláška č. 33/1982 Sb., ministra zahraničních věcí o úpravě spolupráce na státních hranicích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa

⁹⁹ Sdělení č. 521/1992 Sb., o sjednání Smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci

¹⁰⁰ Sdělení č. 521/1992 Sb., o sjednání Smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci Čl. 3

¹⁰¹ Sdělení č. 266/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o společných státních hranicích

¹⁰² Sdělení č. 266/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o společných státních hranicích, Čl. 31 odst. 2

vymezuje historický základ společných hranic České republiky a Německa, spojený s taxativním výčtem předchozí vzájemné úpravy státních hranic, která je Bonnskou smlouvou derogována. Jednalo se o smlouvy sahající až do roku 1930 uzavřené mezi Československem a Německou říší, což projevuje symboliku státní kontinuity obou v podstatě nově vzniknuvších států, kdy se obě, co do určení státních hranic, hlásí k právnímu odkazu svých předchůdců.

Z ústavního hlediska se jedná o velmi zajímavý problém, kdy nově přijatá mezinárodní smlouva derogovala smlouvy předešlé. Ovšem předešlé smlouvy byly přijaty ústavním zákonem, který jako součástí ústavního pořádku ČR vyjadřoval souhlas s konkrétním zněním smluv v době, kdy došlo k jeho přijetí. Dodnes nebylo ústavním právem řešeno, zda mezinárodní smlouva přijatá ústavním zákonem může mít takový dopad, jako je zrušení jiné smlouvy přijatého stejným způsobem. Dle mého názoru se jedná o nedokonalý postup, česká strana měla tento problém zjistit již při tvorbě Bonnské smlouvy a v rámci přijetí smlouvy rovnou problematiku ustanovení předešlé úpravy zrušit či změnit. Přesto jsem toho názoru, že vzhledem k přijetí novější smlouvy oběma státy, je nutné vykládat toto rozhodnutí jako vůli zákonodárce upravit hranici, i když nedošlo k faktickému zrušení předchozí úpravy.

Jak je obecně u smluv o úpravě hranic časté, jsou zde založeny základní předpoklady pro průběh státních hranic, jako část I, část II tvoří předpoklady zaměřování a vyznačování, část III se skládá z ochranných opatření hraničních znaků apod. a konečně ve IV. části je zakotveno zřízení Stále česko-německé hraniční komise. Ta má kompetence z hlediska přírodních změn na pohyblivých mokřých hranicích. V případě, že dojde ke kolizi s pevně stanovenou hranicí, tak je právě povinností komise, aby učinila rozhodnutí o místě přechodu, tedy místě, kde přechází pohyblivé hranice v nepohyblivé).

Česká hranice s Německem je tvořena hranicí se dvěma spolkovými zeměmi, a to Saskem a Bavorskem. Hranice česko-saská¹⁰³ je určena odkazem na dokument hraničního dokumentárního díla s již zaniklou Německou demokratickou republikou z roku 1980 (ve stavu k 18.11.1988).

¹⁰³ Sdělení č. 266/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o společných státních hranicích, Čl. 2 odst. 1 písm. a)

Hranice česko-bavorská¹⁰⁴ se odkazuje dokonce až k roku 1935 a 1937, kdy byly hranice upraveny v hraničních dokumentárních dílech uzavřených s Německou říší.

Z výše uvedeného je dle mého názoru zjevné, proč bylo třeba neprodleně aktualizovat hraniční dokumentace, jak smlouva avizovala v čl. 2 odst. 2, zejména hraniční dokument s Bavorskem, který vznikl ještě před druhou světovou válkou. Nemohl technicky odpovídat aktuálnímu stavu a zřejmě nebyl v kontextu určování státních hranic v 90. letech v Evropě aktuálním.

Bonnská smlouva dala též vzniknout Stálé česko-německé komisi, která podle smlouvy začala vykonávat praktickou činnost na úsecích hranic s oběma spolkovými zeměmi (byly rozděleny na úsek Saský a úsek Bavorský) tak, aby fungování hraniční komise prostřednictvím koordinátorů jednotlivých úseků administrativně odpovídalo spolkovému zřízení Spolkové republiky Německo.¹⁰⁵ Naprosto ojedinělé je vyplývající rozdělení hranice na jednotlivé úseky, které jsou nejen mnohem menší, než s ostatními státy (je jich tedy mnohem více), ale rovněž jsou rozděleny úseky saské a bavorské. Každá ze spolkových zemí má vlastní číslování úseků, které na sebe numericky nenavazují.

Co se týče pohyblivosti hranic, je uvedeno v čl. 5 Bonnské smlouvy, že kromě Labe a Ohře jsou státní hranice na všech hraničních vodních tocích pohyblivé dle střednice toku či jeho hlavního ramene. Specifická je řeka Labe, tam rozhodují pohyblivé střednice plavební dráhy. Na řece Ohři jsou hranice stanoveny jako nepohyblivé a odpovídají hraničnímu dokumentárnímu dílu.

5.3.2 Smlouva o hraničním dokumentárním díle společných státních hranic

Dne 3. června 1999 byl v Praze podepsán dokument o dokumentárním díle společných hranic, jako předpokládaný výsledek čl. 2 odst. 2 Bonnské smlouvy. K výměně ratifikačních listin

¹⁰⁴ Sdělení č. 266/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o společných státních hranicích, Čl. 2 odst. 1 písm. b)

¹⁰⁵ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 52

došlo v Berlíně v srpnu 2001 a v platnost smlouva vstoupila k datu 1. listopadu 2001, tak jak předpokládá čl. 7 odst. 2 smlouvy.¹⁰⁶

Smlouva o dokumentárním díle obsahuje především podrobnosti ohledně díla, zásadní je rozdělení na úseky hranic se Saskem a s Bavorskem, ke kterým se vážou i technické záležitosti jako přesná měřítka map, počet svazků, obsah díla, počet úseků.

V příloze poté nalezneme pro každý jednotlivý hraniční úsek pod daným římským číslem: Přehledný list, Vysvětlivky, Popis státních hranic, Hraniční mapy, Hraniční nárysy, Seznam hraničních cest a seznam hraničních vodních toků.

5.3.3 Hraniční přechod Rozvadov – Waidhaus

V pořadí druhou smlouvou podepsanou v Praze a zatím poslední mezinárodní smlouvou týkající se česko-německé hranice je Smlouva o změně průběhu státních hranic v prostoru dálničního mostu na hraničním přechodu Rozvadov – Waidhaus.¹⁰⁷

Smlouva vznikla z důvodu potřeby upravit státní hranici v situaci, vzniklou realizací výstavby mostu na státní hranici, který spojuje česko-německou dálniční síť (českou dálnici D5 a německou dálnici A6). Hranice byla v tomto úseku vedena vodním tokem Hraničním potokem, který pod dálničním mostem protéká diagonálně. V tomto případě se nejedná o smlouvu, která by byla významná z hlediska státovědného, ale smlouvu, která vznikla čistě kvůli praktické potřebě rozdělení zmíněného mostu přesně v polovině (*viz mapa č. 8*) tak, aby se státy vyhnuly budoucím problémům s údržbou a náklady na opravu mostu. Na základě smlouvy si státy vyměnily oddělené plochy státního území o velikosti 2 739 m². Změna státních hranic se Spolkovou republikou Německo byla Parlamentem odsouhlasena ústavním zákonem č. 633/2004 Sb., ze dne 25. listopadu 2004, který ji zanesl do ústavního pořádku ČR.

¹⁰⁶ Sdělení č. 37/2002 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o hraničním dokumentárním díle společných státních hranic

¹⁰⁷ Sdělení č. 75/2005 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o změně průběhu společných státních hranic v prostoru dálničního mostu na hraničním přechodu Rozvadov - Waidhaus

5.4 Úprava státních hranic s Polskou republikou

Podobně jako v případě výše zmíněného Německa, převzala Česká republika závazky vůči Polsku ještě z dob ČSR. Oba státy se shodly na nutnosti uzavřít novou smlouvu o úpravě jejich společných hranic, zejména z důvodu nových geopolitických událostí střední Evropy a také, protože bylo nutné renovovat v duchu nových právních principů původní smlouvu z roku 1967¹⁰⁸. Již v roce 1991 došlo k podpisu smlouvy o dobrém sousedství, solidaritě a přátelské spolupráci v Krakově, jež měla mimo jiné za cíl právě budoucí tvorbu nové úpravy ohledně státních hranic česko-polských.¹⁰⁹

5.4.1 Vznik územního zisku Československa na základě Smlouvy o konečném vytyčení hranic z roku 1958

Jedná se o velmi zajímavou mezinárodní smlouvu¹¹⁰, a to vzhledem k budoucímu vývoji na československo-polské hranici, která potvrzovala konečné vytyčení státní hranice podle Protokolu mezi vládou ČSR a vládou Polské lidové republiky o vytyčení československo-polských státních hranic (protokol byl podepsán v Praze dne 23. září 1955).

V ústavním pořádku ČR je tato dohoda odsouhlasena a zanesena ústavním zákonem č. 62/1958 Sb., ze dne 17. října 1958.

Průběh státní hranice je vyznačen v dokumentech, jež tvoří přílohu uvedené smlouvy. Státní hranice se měnila na 9 místech a v souvislosti s těmito změnami došlo k územnímu zisku Československé republiky na úkor polského území, a to pravděpodobně o celkové výměře 368.54 hektaru.

Vzhledem k tomuto nevyrovnanému územnímu zisku bylo k datu podpisu Smlouvy rovněž podepsáno Ujednání mezi vládou Československé republiky a vládou Polské lidové republiky o

¹⁰⁸ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 55

¹⁰⁹ Sdělení č. 416/1992 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Polskou republikou o dobrém sousedství, solidaritě a přátelské spolupráci

¹¹⁰ Vyhláška č. 23/1959 Sb., ministra zahraničních věcí o Smlouvě mezi Československou republikou a Polskou lidovou republikou o konečném vytyčení státních hranic

kompenzaci československého územního zisku ve formě výměny diplomatických nót ministrů zahraničí obou republik. Přednost dostalo majetkové vyrovnání, tedy Československo převedlo na Polsko pozemky, jež byly majetkově v Československém vlastnictví, ovšem územně se nacházely již v Polsku, tak jak vychází z ministerských nót ministrů zahraničí smluvních stran (dohoda David - Rapacki). Tento způsob vyrovnání územního zisku byl zvolen zejména z důvodu vysoce pravděpodobné nepřesnosti při technickém vyměření státních hranic, kdy byli pracovníci nuceni pracovat v časové tísní velice rychle a dalo se předpokládat, že naměřené vzdálenosti nebudou zcela precizní¹¹¹ (že některé vzdálenosti byly skutečně uvedeny špatně bylo potvrzeno v následujících měřeních státních hranic). Ministerská dohoda o převedení vlastnictví k pozemkům byla nakonec zrušena dne 4. května 1992. Stalo se tak ministerskou výměnou nót č.j. 86.037/92/-MPO adresovanou tehdejšímu ministru zahraničních věcí Polské republiky. Především vzhledem ke skutečnosti, že do té doby nedošlo k jejímu naplnění a také z důvodu nezájmu polské strany (o řešení nabízená českou diplomacií), tak územní zisk dodnes nebyl kompenzován.

Je třeba zdůraznit, že pravidelně zmiňovaný územní dluh ve výši 368.24 hektarů, nedávno jej připomněl České republice i polský premiér Mateusz Morawiecki,¹¹² nemusí být vůbec správný a je možné, že skutečný dluh je nižší nebo mnohem vyšší.

5.4.2 Změna státní hranice na vodních tocích z roku 1989

Na základě smlouvy o právních vztazích na československo-polských státních hranicích, o spolupráci a vzájemné pomoci v hraničních otázkách uzavřené dne 2. prosince 1967, byla mimo jiné zřízena povinnost pravidelného přezkušování státních hranic.

Na přelomu 80. let minulého století bylo provedeno přezkoušení státní hranice na vodních tocích, ze kterého byly vyhotoveny nové hraniční dokumenty týkající se právě hraničních vodních

¹¹¹ Územní dluh vůči Polsku: <https://www.zdeneksmida.cz/prispevky-a-komentare/uzemni-dluh-vuci-polsku.html>

¹¹² Polsko chce po Česku 368 hektarů pozemků z letitého sporu: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2253901>

toků,¹¹³ jež byly přidány k hraničním dokumentům smlouvy z roku 1958 a nahradily tak původní přílohy. Tyto změny byly odsouhlaseny a do ústavního pořádku ČR zaneseny ústavním zákonem České národní rady č. 43/1988 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky na hraničních tocích s Polskou republikou, ze dne 12. dubna 1988. Vzhledem k tehdejšímu federativnímu státnímu uspořádání byl přijat také federální ústavní zákon č. 169/1988 Sb., kterým Federální shromáždění vyjádřilo souhlas se výše uvedenou změnou hranic na vodních tocích.

5.4.3 Hraniční smlouva z roku 1996

K podpisu nové Smlouvy o společných státních hranicích¹¹⁴ došlo v Praze 17. ledna 1995, ratifikační listiny byly následně vyměněny ve Varšavě 19. února 1996. Podle Čl. 29 smlouvy došlo k její účinnosti právě ke dni výměny ratifikačních listin.

Smlouva se dělí na 4 části: část I. se týká průběhu a vyznačení, část II. správy česko-polských hranic, část III. zaměřená na zřízení česko-polské hraniční komise a část IV. Závěrečná ustanovení včetně stanovení data účinnosti.

Přestože tato smlouva je ve své podstatě velice podobná ostatním smlouvám o státních hranicích s našimi sousedy, v jednom se liší, a to v dokumentárním hraničním díle, které tvoří přílohu, ale je na něj přímo odkázáno v úvodních ustanoveních. To způsobilo problém, jelikož právě tento čl. 2 v části I. odkazuje na předchozí hraniční dokumenty. Obě smluvní strany se shodly na potřebě vytvořit rovněž nové hraniční dokumenty. Tato snaha vedla skrze Protokoly o společném přezkoušení česko-polských státních hranic (jednalo se o Závěrečný protokol o prvním společném přezkoušení česko-polských státních hranic) a Společné ověření stavu a hraničních znaků na česko-polských hranicích ke schválení nového dokumentárního díla a výměně nót v roce 2013.

¹¹³ Vyhláška č. 126/1989 Sb., ministra zahraničních věcí o Smlouvě mezi Československou socialistickou republikou a Polskou lidovou republikou o průběhu státních hranic v souvislosti s výsledky prvního společného přezkoušení průběhu československo-polských státních hranic na hraničních vodních tocích

¹¹⁴ Sdělení č. 181/1996 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Polskou republikou o společných státních hranicích

Dle smlouvy jsou veškeré hranice na vodních tocích hranicemi pohyblivými, kromě stojatých vod a uvedených zvláštních případů, kdy dochází k přechodům suchých a mokřých hranic.

5.4.4 Aktuální řešení otázky územního dluhu

Vzhledem k situaci, která vyústila po prvním vzájemném zaměření hranic po druhé světové válce, kdy pravděpodobně došlo k územního zisku tehdejšího Československa na úkor státního území Polské lidové republiky, připadá podle mého názoru po studiu tohoto tématu v úvahu několik možných scénářů.

Jedním z nich je zachování statusu quo tak, jako tomu bylo doposud. Polsko, již dříve ze strany Československa a později i samostatné České republiky, dostalo několikrát nabídku na vyrovnání sporu a to např. majetkově (převod vlastnictví pozemků) nebo finančně. Je možné, že vyjednávání o další možné kompenzaci se pravděpodobně povede ve stejném duchu, tato varianta je z mého pohledu nejpravděpodobnější.

Další možností by mohlo být nesmělé odmítnutí nároku ze strany české diplomacie. V konečném důsledku není jasné, jak přesně velký územní dluh ve skutečnosti je, pokud by se česká diplomacie rozhodla nepokračovat v jednání, dokud nedojde k potvrzení hodnoty plochy dlužných pozemků, nebylo by možné jí to brát za zlé, avšak určitě by tak došlo k narušení výborných vzájemných vztahů, které aktuálně s Polskou republikou udržujeme. Další výhodou české diplomacie by v tomto případě mohla být také neplatnost ujednání (dohoda David – Rapacki) z roku 1958, na základě které si polská strana kompenzaci nárokuje. A to vzhledem k tomu, že se jednalo pouze o ministerskou dohodu, jejímž předmětem byla změna státního území a tato nikdy neprošla skrze Národní shromáždění tak, jako to požadovala tehdejší ústava, a to ani dodatečně.

Poslední diskutovanou a reálnou alternativou je postoupení území Polské republice v zájmu zachování současných nadprůměrně vstřícných vztahů. O takovou kompenzaci se v nedávné době Česká republika pokoušela a vytipovávala vhodné lokality, které by bylo možné bez větších komplikací Polsku postoupit, zejména bez infrastruktury, zdrojů pitné vody a dopravních tepen. Naposledy se mělo jednat o strategicky téměř bezvýznamné území zaniklé osady Hraničky, ležící ve výběžku na polské hranici u obce Uhelná v okrese Jeseník. Zatím se takové snahy setkaly s odporem místní samosprávy.

K této problematice se vyjadřuje i Zdeněk Šmída ve svém komentáři: Územní dluh vůči Polsku.¹¹⁵ V roce 2015 se na téma územního dluhu vůči Polsku vyjadřoval také ústavní právník doc. JUDr. Zdeněk Koudelka, Ph.D., jehož pohled na celou záležitost je spíše zamítavý a v článku vyjmenovává zejména důvody, proč již nadále není tento územní dluh platný a ČR tak nemá povinnost vracet Polsku žádné území.¹¹⁶

Bez ohledu na to, jak bude tento konflikt vyřešen, nejedná se o žádný zásadní hraniční problém a je zjevné, že tato malá nedokonalost na česko-polské hranici nemá za následek zhoršování vztahů, či neochotu některé ze stran podílet se na udržování hranic. Polsko se čas od času se svými nároky připomene a Česko následně vyvíjí činnost, která by měla vést ke kompenzaci, ovšem dosud takové počínání vždy skončilo nezdarem a celý proces se po pár letech opakoval.

5.5 Úprava státních hranic se Slovenskou republikou

Specifickým rysem státních hranic mezi dvěma novými státy Českou republikou a Slovenskou republikou je jejich jednotný vznik způsobený rozpadem společné federativní republiky. Vzhledem k tomu, že obě strany se na rozpad soustátí intenzivně připravovaly, zejména ve 2. polovině roku 1992, byly již v rámci příprav uzavřeny smlouvy tak, aby následné rozdělení co do státního území bylo bezproblémové.

Prvním krokem byla tzv. Generální smlouva publikovaná jako Sdělení č. 229/1993 Sb. ministerstva zahraničí¹¹⁷, jednalo se o mezinárodní dvoustrannou smlouvu, která v zásadě potvrdovala zcela logické rozdělení. Tedy dodržení aktuálních administrativních hranic, které oddělovaly Česko a Slovensko v době federace. Sdělení rovněž obsahovalo mapu, která hranice náležitě znázorňovala. Také zde byl zakotven vznik česko-slovenské rozhraničovací komise, jejíž

¹¹⁵ŠMÍDA, Zdeněk, Územní dluh vůči Polsku: <https://www.zdeneksmida.cz/prispevky-a-komentare/uzemni-dluh-vuci-polsku.html>

¹¹⁶ KOUDELKA, Zdeněk. Polsku území nedlužíme: <https://www.ceska-justice.cz/blog/polsku-uzemi-nedluzime/>

¹¹⁷ Sdělení č. 229/1993 Sb. smlouva o generálním vymezení společných státních hranic mezi Českou republikou a Slovenskou republikou – znění od 03.05.1993

účel spočíval (podrobnosti ohledně hraničních komisí viz kapitola Režim vymezení státní hranice a správa státních hranic) dle čl. 3 a 4 ve vytyčení, zaměření a vyznačení státních hranic hraničními znaky v terénu. Jednalo se o velice rozsáhlou a náročnou delimitační práci¹¹⁸, která neměla od dob druhé světové války období, delimitační práce trvaly od dubna 1993 do prosince 1994. Hraniční komise navrhla několik praktických změn, a to zejména s ohledem na přirozené přírodní hranice, rozložení obyvatelstva, logistiku, zachování funkčnosti staveb a dopravní obslužnost. Návrh ve finále počítal s vyrovnanými změnami na obou stranách, které měly přispět budoucímu fungování obou států. Za zmínku stojí, že veškeré změny byly učiněny s ohledem na obyvatele hraničních oblastí, jejichž majetková práva nebyla nijak dotčena a v případě výměny území, došlo k velkorysému finančnímu odškodnění.

5.5.1 Židlochovická smlouva

Výsledkem výše zmíněného delimitačního procesu bylo uzavření tzv. Židlochovické smlouvy č. 246/1997 Sb., mezi Českou a Slovenskou republikou¹¹⁹, která byla odsouhlasena ústavním zákonem č. 74/1997 Sb. a stala se součástí ústavního pořádku.¹²⁰

Zásadním problémem, který se při uzavírání smlouvy vyskytl, byly majetkové nároky smluvních stran, české Ministerstvo financí stálo za uvedením veškerých nároků přímo do smlouvy, nakonec byl kvůli časové náročnosti zvolen postup blanketního zmocnění ke sjednání zvláštních smluv o těchto nárocích dle čl. 32 Židlochovické smlouvy. Stejný postup nalezneme ve vztahu k údržbě a používání vymezených nemovitostí, které stojí na obou stranách státní hranice.¹²¹ V neposlední řadě Židlochovická smlouva ve svém čl. 36 derogovala výše zmíněnou Generální smlouvu, jež sloužila jako její předobraz.

¹¹⁸ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 44-50

¹¹⁹ Sdělení č. 246/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích

¹²⁰ Ústavní zákon č. 74/1997 Sb., o změnách státních hranic se Slovenskou republikou

¹²¹ Sdělení č. 246/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích, čl. 33

Židlochovická smlouva je účinná dodnes a byla třikrát novelizována (ke dni sepsání této práce je poslední účinné znění k 1. lednu 2021, kdy došlo k aktualizaci hraničních dokumentů). Ovšem uvedený postup, který spočíval na budoucí úpravu majetkových nároků, se ukázal jako zcela neúčinný, jelikož o těchto nárocích nebyla dodnes uzavřena žádná speciální mezinárodní smlouva.

Navzdory neúspěchům s uzavřením navazujících smluv k vypořádání majetkových nároků je nutné na Židlochovickou smlouvu nahlížet jako na velký úspěch hraniční úpravy. Zejména jí byla ustanovena pravidla pro společnou správu hranic mezi Českou a Slovenskou republikou, a to zřízením stále česko-slovenské hraniční komise.

Zásadní novelizace se týkala změny charakteru hranic, v původním znění bylo dohodnuto, že hranice budou pohyblivé na hraničních vodních tocích, toto řešení se ukázalo jako nepraktické. Zejména z důvodu změn pozemků, které se nacházely přesně na stranách jednotlivých státních hranic, a problémy spojené se zapsáním takových změn do katastru nemovitostí. Přesně se jednalo o čl. 8 a čl. 9, který uváděl a specifikoval případy, kdy se jedná o pohyblivou hranici¹²². Hlavní problém je, že pohyblivá hranice vodních toků se v původní verzi určovala jako střed vodního toku, který se v čase pohyboval (tím tedy najednou mohla část hraničního pozemku spadat někdy do českého a jindy zase do slovenského výsoštného území). Novela zveřejněná pod č. 33/2011 Sb. m. s. účinná od 1. dubna 2011 uvedená slovy: „*Česká republika a Slovenská republika vedeny přáním zabezpečit stabilitu státních hranic a jejich efektivnější správu a údržbu a majíce na zřeteli ochranu životního prostředí se dohodly takto*“¹²³ celý čl. 8 a 9 zrušila. Od té doby je hranice i na vodních tocích určena přesnými souřadnicemi lomových bodů. Jedinou výjimkou je v trojmezí na hraničním bodě česko-slovensko-rakouském. Jak je uvedeno v čl. 2 odst. 1 novelizované Židlochovické smlouvy, je na soutoku řek Dyje a Morava tento hraniční úsek charakterizován jako pohyblivý v závislosti na vodním korytu řeky Moravy.

¹²² Sdělení č. 246/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích, čl. 8 a 9

¹²³ Sdělení č. 33/2011 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou, kterou se mění a doplňuje Smlouva mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích ze dne 4. ledna 1996

Poslední novelou provedenou Sdělením č. 47/2020 Sb. m. s.,¹²⁴ která je pouze projevem aplikace čl. 14 Židlochovické smlouvy, se nařizuje pravidelné pětileté přezkoušení státních hranic (tato novela odpovídá stavu aktualizovanému k 11. listopadu 2016) k zjištění a odstranění nedostatků. Změny se poté pomocí novely zavedou jako příloha mezinárodní smlouvy, tzv. hraniční dokumentární dílo. Smlouva vstoupila v platnost dle článku 3 k 1. lednu 2021, a to po výměně ratifikačních listin v Bratislavě. Jedná se o třetí takovou aktualizaci hraničního dokumentárního díla od podepsání Židlochovické smlouvy.

5.5.2 Dopad úpravy Evropské unie

S úpravou státních hranic se rovněž pojí také úprava Schengenského prostoru (viz výše). Tato úprava samozřejmě spadá na všechny hraniční právní dokumenty, jelikož se musí podřídít ústavně nadřazenému předpisu mezinárodní smlouvy Evropské Unie.

Přímá úprava česko-slovenských hraničních vztahů, co do možné aplikovatelnosti je stanovena ve Sdělení č. 73/2008 Sb. m. s.¹²⁵ Tento předpis uvádí výčet všech smluv a jednotlivých článků, které: *„nejsou prováděny od okamžiku zahájení plné aplikace schengenského acquis, avšak přiměřeně se použijí v případě dočasného znovuzavedení ochrany vnitřních hranic podle článku 23 nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 562/2006, kterým se stanoví kodex Společenství o pravidlech upravujících přeshraniční pohyb osob (Schengenský hraniční kodex).“*

5.6 Úprava státních hranic s Rakouskou republikou

Vzhledem ke specifickému vztahu dříve propojených státních území České republiky a Rakouské republiky za existence Rakouska-Uherska měla úprava hranic původ již ve Versaillské

¹²⁴ Sdělení č. 47/2020 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o aktualizaci hraničního dokumentárního díla

¹²⁵ Sdělení č. 73/2008 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o provádění bilaterálních mezinárodních smluv mezi Českou republikou a Slovenskou republikou po zahájení plné aplikace schengenského acquis oběma státy

mírové konferenci, konkrétně smlouva z Saint Germain en Layne z 10. září 1919. Československo uzavřelo v roce 1922 Úmluvu s Rakouskou republikou, Smlouvu o vedení rakousko-československé hranice a některých souvislých otázkách¹²⁶, jednalo se zejména o vyřešení otázek týkajících se využití pohraničních vodních toků, vedení hraničních čar a majetkových poměrů obyvatel na hranici. Zajímavostí této smlouvy je, že obsahovala v podstatě demilitarizovanou zónu na jižním břehu Dyje, kterou se Československo zavázalo respektovat. Z pohledu České republiky jsou demilitarizované smlouvy velmi raritní záležitost.

Dalším neobvyklým dokumentem na poli mezinárodních hraničních smluv je Dohoda Československé republiky se spolkovou vládou republiky Rakousko ze dne 22. října 1958,¹²⁷ která byla podepsána v souvislosti s provozem vltavské vodní elektrárny u Lipna, v důsledku provozu totiž muselo dojít k zatopení části Rakouského území. K zaplavení dal souhlas soukromý vlastník pozemku a rakouský vodoprávní úřad, na běh samotné hraniční čáry tento akt neměl žádný vliv, ovšem Československo se zavázalo vyznačit hranici v zatopeném území specifickým způsobem, a to pomocí dubových sloupků.¹²⁸

5.6.1 Smlouva o společných státních hranicích

Prvním komplexním poválečným dokumentem se stala Smlouva o společných hranicích uzavřená roku 1973 ve Vídni a platná k 24. červnu 1975.¹²⁹ Jelikož se jedná o smlouvu uzavřenou v době federace, která se týkala hranic obou republik ČSR, musela být odsouhlasena na všech úrovních. Federálním shromážděním jako ústavní zákon č. 66/1974 Sb. a také Českou národní radou jako ústavní zákon č. 30/1974 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky. Oba ústavní zákony jsou dodnes součástí ústavního pořádku ČR.

¹²⁶ Úmluva č. 288/1922 Sb. z. a n. mezi republikou Československem a republikou Rakouskem o vedení rakousko-československé hranice a některých otázkách souvislých

¹²⁷ Dohoda mezi vládou Československé republiky a spolkovou vládou republiky Rakousko o označení hranic v souvislosti s provozem vltavské elektrárny u Lipna, v Praze 22. října 1958

¹²⁸ Rozbor Lipenska – značení státní hranice na Lipně: <https://www.zdeneksmida.cz/rozbor-pohranicnich-lokalit/sumava/rozbor-lipenska.html>

¹²⁹ Smlouva č. 95/1975 Sb., mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích

Kromě výše zmíněných ústavních zákonů tuto změnu odsouhlasila vlastním ústavním zákonem také Slovenská národní rada ústavním zákonem č. 41/1974 Sb., tento ovšem nespadá do ústavního pořádku ČR a není tak součástí předpisů kterým se v rámci této práce věnuji.

Smlouva upravuje průběh státních hranic a odkazuje na práci Rozhraničovací komise po první světové válce a na obnovu demokratického Rakouska ke stavu 1. ledna 1938. Samotné pojetí, a i úprava průběhu státních hranic, je ve Smlouvě zcela modernizována a proběhla na mnoha úsecích státních hranic, tyto změny tvoří mapové přílohy Smlouvy o společných hranicích. Jednalo se o úpravy, jak hranic pozemních dle článku 2, tak hranic na vodních tocích, viz článek 3. Současně došlo k velice přesné definici středu vodního toku, který slouží jako státní hranice a je nyní na rozdíl od poválečného uspořádání pohyblivý a závislý na toku řeky. V neposlední řadě je Smlouvou zřízena Stálá československo-rakouská hraniční komise, která má obstarávat veškeré praktické úkoly spojené s prováděním Smlouvy. Jedná se o pracovní plány, způsoby vyměřování a vyznačování a řízení a kontrola prací. Komise není zmocněna provádět změny hranic, pokud je to důvodné může příslušným úřadům podat návrh na změnu státních hranic.

5.6.2 Aktualizace smlouvy o společných hranicích po rozdělení federace

Po rozdělení ČSFR bylo nutné z hlediska výkladu a nejasnosti závazků jednotlivých nástupnických států novelizovat výše zmíněnou smlouvu tak, aby byl nastolen právní soulad s Českou republikou. Původní smlouva se ve své podstatě týkala celé společné hranice Rakouska s Českem i Slovenskem dohromady, došlo tedy k uzavření nové Smlouvy o společných hranicích, která vešla v platnost dne 23. července 2004.¹³⁰

Změny lze shrnout do tří proudů,¹³¹ a to:

- I. změny související se zánikem čs. federace, vypuštění úpravy týkající se hranice slovensko-rakouské;

¹³⁰ Sdělení č. 83/2004 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Rakouskou republikou, kterou se mění a doplňuje Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích ze dne 21. prosince 1973

¹³¹ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 53

II. úprava postavení Stálé česko-rakouské hraniční komise, zejména ohledně vlastní správy státních hranic;

III. překračování státních hranic, cestovní doklady a celní agenda.

Přijetí této smlouvy umožnilo realizaci řádné správy hranic v souladu se Smlouvou a fungování Stálé česko-rakouské hraniční komise, jako nástupce původní komise ustanovené předešlou smlouvou z roku 1973.

5.6.3 Změna společných hranic („smlouva o deseti případech změn“)

V roce 2004 vešla v platnost další smlouva uzavřená s Rakouskou republikou, a to konkrétně o změnách průběhu společných státních hranic.¹³²

Tato smlouva je zvučně nazývána též jako „smlouva o deseti případech změn,“ jedná se o smlouvu, která měla za cíl vyřešit palčivé dobové problémy týkající se vodohospodářství, dopravy a stavebnictví na státních hranicích. Smluvní strany (Rakouská republika a Česká republika) měly pro ulehčení výše zmíněných situací zájem vzájemně vyměnit určité plochy státního území. Ze strany ČR to byl úkol o to těžší, že se v této době ještě vyrovnávala s restitucemi a privatizací.¹³³

Ona smlouva byla pro ČR první smlouvou tohoto typu, kdy stát zajistil výměnu pozemků a musel se vypořádat se zajištěním vlastnického práva. Příprava smlouvy přinesla velice důležitý precedent, který se jako neformální vzor používal i pro další obdobné smlouvy, kdy se stát musel vypořádat s komplikacemi vlastnického práva.

Jak již přezdívka vypovídá, Smlouva se týkala deseti změn státních hranic. V článku 1 je uvedený taxativní výčet všech deseti změn na příslušných hraničních úsecích, kterých se týkají, a přílohy obsahují deset příloh s přesným popisem státní hranice, situačním plánem a seznamem souřadnic. Při případnutí určitého výsostného území jednoho státu druhé smluvní straně došlo též k přechodu nemovitostí (stavby, zařízení apod.), které se na výsostném území originálního státu nacházely. S takto mohutným přechodem vlastnických práv se bezesporu pojí poškození práv třetích osob, které bere smlouva v potaz ve svém článku 5 a ukládá státu, na jehož výsostném

¹³² Smlouva č. 85/2004 Sb. m. s. mezi Českou republikou a Rakouskou republikou o změnách průběhu společných státních hranic

¹³³ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 54

území se nemovitost před převodem nacházela, povinnost poskytnou těmto osobám náhradu (podle vnitrostátních předpisů), navíc je přímo vyloučeno, aby poškozená osoba vznášela jakékoliv nároky proti státu, který je novým vlastníkem území.

Celkově se jednalo o vzájemnou výměnu území o velikostí 42 422 m², výměna území musela být v souladu s Ústavou ČR přiznána ústavním zákonem, tak se stalo ústavním zákonem č. 76/2004 Sb., ze dne 22. ledna 2004.

5.6.4 Poslední novelizace smluv o společných hranicích a průběhu společných hranic

Dne 1. prosince 2012 vešla v platnost zatím poslední novelizace smlouvy o společných hranicích a o změnách průběhu společných hranic,¹³⁴ která zatím přináší poslední aktualizaci výše zmíněné smlouvy uzavřené roku 1973.

Smlouva dle svého plného názvu řeší jednak změnu průběhu státních hranic a jednak novelizuje předešlou smlouvu z roku 1973.

Změna průběhu hranic se realizuje v části I (konkrétně články 1-4), jedná se o 2 změny, které zahrnují podobně jako ve smlouvě o změnách průběhu společných hranic vzájemnou výměnu výsostného území. Stejně jako v předešlé smlouvě se plochy výměnného území rovnají, celkem se jedná o plochu o výměře 240 713 m². Pro soulad s Ústavou ČR bylo nutné schválit i tuto smlouvu ústavním zákonem, bylo tak provedeno ústavním zákonem č. 235/2012 Sb., o změnách státních hranic s Rakouskou republikou. Konečně i tato smlouva stejně jako její předchůdce řeší přechod nemovitostí a potencionálně způsobenou škodu třetím osobám, kdy ty mají možnost požadovat odškodnění po státu, který byl originálním vlastníkem vyměněného území.

V části II jsou hlavní materií praktické problémy při správě hranic a ekologické záležitosti při údržbě hranic.

¹³⁴ Sdělení č. 96/2012 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Rakouskou republikou o změnách průběhu společných státních hranic v hraničních úsecích X a XI, jakož i o změnách Smlouvy mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích ze dne 21. prosince 1973, ve znění Smlouvy ze dne 26. října 2001

5.7 Trojmezí

Jako trojmezí označujeme bod státních hranic nacházející se přesně v místě setkání státních hranic tří států. Česká republika tak má stejně jako činí počet jejich sousedů čtyři trojmezí (*viz mapa č. 10*). Trojmezí vznikají automaticky, jsou závislá na pohybu státní hranice, to znamená, že na určitých místech může postupem času dojít i k jejich posunu (zejm. posunem koryta hraničních vodních toků). V případě České republiky je nejstarším trojmezním bodem místo dotyku hranice česko-německo-rakouské, první vyznačení tohoto bodu datujeme až do 2. poloviny 18. století.¹³⁵

5.7.1 Trojstátní hraniční bod Dyje–Morava

Trojmezí bod nacházející se na v místě dotyku našich státních hranic se Slovenskou republikou a Rakouskou republikou je upraven ve smlouvě o trojstátním hraničním bodu Dyje–Morava¹³⁶ z roku 2015, která vstoupila v platnost dne 1. srpna 2017. Smlouva týkající se Trojmezí nijak nemění průběh státní hranice ani velikost státního území, proto pro její přijetí nebylo třeba přijetí ústavního zákona.

Historicky byl bod dotyku určen protokolem „Dyje-Morava“ z roku 1995 jako pohyblivý bod v korytě řeky Moravy v prostoru zaústění Dyje do Moravy.¹³⁷

Současná právní praxe týkající se státních hranic preferuje pevné hraniční body, i proto je v nové úpravě tento bod stanoven pevně. Polohu podle čl. 1 v této podkapitole citované smlouvy určují technické dokumenty v příloze a je rovněž nepřímou vyznačen hraničními znaky na území každé ze smluvních stran (*viz mapa č. 10 – nepřímou značená hranice trojmezí na 3 místech*). Zajímavostí je čl. 2 uvedené smlouvy, který uděluje mandát dvoustranným hraničním komisím (v tomto případě Stálým komisím česko-rakouské a česko-slovenské) provést společnou kontrolu hraničního bodu.

¹³⁵ Trojmezí ČR-Německo-Rakousko <https://www.zdeneksmida.cz/pohranicni-turistika/trojmezzi/cr-nemecko-rakousko.html#zavreno>

¹³⁶ Sdělení č. 46/2017 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou, Rakouskou republikou a Slovenskou republikou o trojstátním hraničním bodu Dyje – Morava

¹³⁷ MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018, str. 55

Výsledek je produktem snahy České a Rakouské republiky stanovit, pokud možno celou společnou státní hranici, jako nepohyblivou v celé délce hraničního toku Dyje. Ovšem k realizaci tohoto záměru by byla nutná novelizace Smlouvy o společných státních hranicích uzavřené mezi ČSSR a Rakouskou republikou v roce 1973.

6 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo analyzovat jakým způsobem docházelo ke změnám státních hranic na území České republiky, v průběhu její historie od vzniku Československa, a jaké to mělo ústavněprávní a politické konsekvence. Dílčím cílem byl mechanismus právní úpravy změn státních hranic České republiky. Při tvorbě práce jsem vycházel zejména z dobových a nynějších zákonů, ústavní literatury a odborných textů z oboru hraničního práva.

Co se týče jednotlivých cílů, v rámci historických událostí, jsem se ve třetí kapitole práce zaměřil zejména na historický vývoj, který měl relevantní dopad na to, jak se státní území České republiky vyvíjelo a jak vypadá nyní. Dospěl jsem k závěru, že České země měly v rámci svého vývoje v posledních zhruba 100 letech velké štěstí, co se týče nucených změn státních hranic. Celkově vzato se historické hranice naší republiky (Čech, Moravy a části Slezska, která k naší zemi náleží dlouhodobě) výrazně neměnily. Osobně tento fenomén přisuzuji nadprůměrně silným přírodním hranicím naší země. Vzhledem k tomu, že České země jsou obklopeny pohořími téměř po celé jejich hranici, je pro sousední státy velice složité nárokovat si jakékoliv území za touto přírodní hranicí, jelikož by došlo k jeho naprostému odstrižení. Nejvýznamnější územní ztráta v historii naší země, tedy ztráta československého pohraničí předcházející druhé světové válce, se týkala obrovského území a v podstatě zničila veškeré strategické kapacity, které naše „přírodní“ hranice nabízely, co do obranného potenciálu. Na ztrátu Podkarpatské Rusi sice upozorňuji z hlediska ústavního, osobně ji však nepovažuji jako ztrátu, která by narušila kompetentnost a fungování republiky. Po celou dobu, kdy Československo spravovalo rusínské území, nedošlo nikdy k úplné integraci a k regionu bylo vždy přistupováno zvláštním způsobem, rovněž disponoval vysokou mírou autonomie.

Při studiu odborné literatury a článků jsem narazil na specifickou procesů vytyčování státní hranice jako čáry v terénu. Jejich znalost je velmi důležitá pro představu praktického vytyčování hranice. Práce hraničních komisí je velice komplexní a vyčerpávající činnost, úkoly na poli státních hranic jsou jakýmsi do nekonečna se opakujícím procesem. Komise musí provádět neustále kontroly stavu hraničních znaků a periodické přezkušování státních hranic, kdy v případě nutnosti sama na vady upozorní a připraví možné řešení.

Následně jsem se soustředil již čistě na právní úpravu týkající se státních hranic, některé z nich jsou provedeny ústavním zákonem, jiné zákonem a samotné státní hranice jsou stanoveny bilaterálními mezinárodními smlouvami, u kterých je nutné provést ratifikaci.

Ve své práci upozorňuji i na aktuální problémy, z nichž z pohledu státního území je dle mého názoru nejzávažnější územní dluh vůči Polské republice, vznikuvší v 50. letech minulého století. Přestože se jedná o celkově důležitou problematiku, která by dokonce ve svém nejčernějším scénáři mohla způsobit zmenšení státního území České republiky, tak vzhledem k dosavadnímu postupu v této věci jej nepovažuji za akutní. Za mnohem větší problém považuji precedent udržování tohoto nežádoucí stavu, který polská strana může kdykoliv v blízké i vzdálenější budoucnosti použít pro vyjednávání, a to také vzhledem ke skutečnosti že Česká republika se nikdy proti těmto nárokům neohradila a nijak je nerozporovala. Představoval bych si mnohem rozhodnější postoj, s ohledem na velmi nejasné výpočty, které daly tomuto nároku vzniknout.

Celkově ovšem hodnotím vývoj a změny českého území v porovnání s ostatními státy střední Evropy jako velice klidné a lineární. Dle odborné literatury a s přihlédnutím na uzavřené mezinárodní smlouvy se česká diplomacie dokázala se svými sousedy téměř vždy dohodnout na rozumném kompromisu a bylo pro ni prioritou vypořádat veškeré záležitosti týkající státních hranic. Hraniční dokumentární díla jsou pravidelně aktualizována a udržována. Stejně pozitivně lze vycházející z odborných textů hovořit i o práci českých hraničních komisí, které kromě jedné výjimky způsobené časovým tlakem na Polské hranice pracovaly vždy velice přesně a patří ke špičce ve svém oboru.

Během vypracovávání diplomové práce jsem měl rovněž možnost nahlédnout do celkového vývoje hraniční praxe a zjistit kam směřují aktuální trendy mezinárodní smluv o státních hranicích a přiložená hraniční díla. Z vývoje smluv uzavřených Českou republikou (případně jejími předchůdci) je zjevné, že hraniční praxe se snaží být co nejpřesnější, nejaktuálnější (tím je myšlena zejména možnost stálých hraničních komisí reagovat na změny) a co nejvíce minimalizovat náklady na správu státních hranic. Častěji se setkáváme se snahou stanovit nepohyblivé státní hranice na vodních otcích, které pomáhají nejen snižovat náklady na jejich údržbu, ale také předcházejí případným soukromoprávním sporům týkající se vlastnictví hraničních pozemků.

Na závěr je vhodné zmínit, že v aktuální politické situaci a členství ČR a všech našich sousedů v EU již není hraniční politika, vzhledem k veškerým aspektům volného pohybu v rámci

unie, takovou prioritou, jakou byla před vstupem. Zejména smlouvy řešící přeshraniční pohyb s ohledem na Schengenský acquis již zcela ztratily svůj význam. V tomto ohledu lze předpokládat, že obor hraniční správy v této pozici zůstane i v dalších letech a změny státního území budou zejména technického charakteru tak, jako tomu bylo například s Německem v případě správy a údržby hraničního přemostění na dálničním mostě poblíž hraničního přechodu Rozvadov–Waidhaus.

Seznam zkratk

ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a Slovenská Federativní Republika (1990–1992)
ČSSR	Československá socialistická republika (1960-1990)
ČSR	Československá republika (1918-1938, 1945-1960)
EU	Evropská unie
NDR	Německá demokratická republika
OSN	Organizace spojených národů
SRN	Spolková republika Německo

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

FILIP, Jan a SVATONĚ, Jan. Státověda. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-80-7357-685-1.

GERLOCH, Aleš; HŘEBEJK, Jiří a ZOUBEK, Vladimír. Ústavní systém České republiky. 6. aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2022. ISBN 978-80-7380-865-5.

MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003. ISBN 80-7201-433-1.

MIKEŠ, Pavel, PŘEHLED PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ O STÁTNÍCH HRANICÍCH ČESKÉ REPUBLIKY (podle stavu k 1. červenci 2018), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018.

MIKEŠ, Pavel, SBORNÍK MEZINÁRODNÍCH SMLUV O STÁTNÍCH HRANICÍCH ČESKÉ REPUBLIKY (podle stavu k 1. červenci 2018), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018.

MIKEŠ, Pavel, VÝVOJ STÁTNÍCH HRANIC ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A ČESKÉ REPUBLIKY (první vydání), Ministerstvo vnitra odbor Všeobecné správy, Tiskárna Ministerstva vnitra 2018.

ONDŘEJ, Jan; MRÁZEK, Josef a KUNZ, Oto. Základy mezinárodního práva veřejného. Beckova skripta. V Praze: C.H. Beck, 2018. ISBN 978-80-7400-487-2.

PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda II. Díl, část I. 3. vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2020. ISBN 978-80-7502-468-8.

PAVLÍČEK, Václav a JIRÁSKOVÁ, Věra. Ústavní právo a státověda, I. díl obecná státověda. 3. podstatně přepracované a rozšířené vydání. Student (Leges). Praha: Leges, 2021. ISBN 978-80-7502-506-7.

PAVLÍČEK, Václav. O české státnosti: úvahy a polemiky. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0489-2.

PEROUTKA, Ferdinand. Budování státu. Vyd. 4., Reprint 3. vyd. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1095-5.

RESCHOVÁ, Jana; KINDLOVÁ, Miluše; GRINC, Jan; PREUSS, Ondřej a ANTOŠ, Marek. Státověda: stát, jednotlivec, konstitucionalismus. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7552-695-3.

SCHELLE, Karel. Dějiny ústavního práva. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4.

SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SUCHÁNEK, Radovan, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016, s. 4. ISBN 978-80-7400-590-9.

SOBĚHART, Radek. Hospodářské dějiny Československa 1918-1992. Praha: Setoutbooks.cz, 2013. ISBN 9788086277769.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

Krátké pojednání o Smlouvě mezi Československou republikou a SSSR o Zakarpatské Ukrajině:

https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/poskytnute_informace/smlouva_mezi_ceskoslovenskou_republikou.html

Dokumenty OVS (státní hranice): <https://www.mvcr.cz/clanek/statni-hranice.aspx>

Státní hranice a pohraniční turistika: <https://www.zdeneksmida.cz/>

Mapa aktuálních státních hranic: <http://www.statnihranice.eu/>

Československá republika (státní znaky): <https://www.codyprint.cz/csr/>

Správa vnějších hranic: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/153/management-of-the-external-borders>

Washingtonská

deklarace:

https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/verejna_diplomacie/vyroci_2018/rok_1918/washingtonska_deklarace_pariz_18_rijna.html

Stratená zem. Ako Slovensko prišlo o časť územia: <https://dennikn.sk/blog/980513/stratena-zem-ako-slovensko-prislo-o-cast-uzemia/>

Česká

republika

v OSN:

https://mzv.gov.cz/mission.vienna/cz/organizace_v_pusobnosti_mise/osn/cr_v_osn/index.html

Rozbor Lipenska – značení státní hranice na Lipně: <https://www.zdeneksmida.cz/rozbor-pohranicnich-lokalit/sumava/rozbor-lipenska.html>

Polsko chce po Česku 368 hektarů pozemků z letitého sporu: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2253901>

Územní dluh vůči Polsku: <https://www.zdeneksmida.cz/prispevky-a-komentare/uzemni-dluh-vuci-polsku.html>

Trojmezí ČR-Německo-Rakousko <https://www.zdeneksmida.cz/pohranicni-turistika/trojmezi/cr-nemecko-rakousko.html#zavreno>

Pavel Mikeš Postavení a činnost hraničních komisí: <https://www.mvcr.cz/soubor/sp5-6-20-mikes-pdf.aspx>

KOUDELKA, Zdeněk. Polsku území nedlužíme: <https://www.ceska-justice.cz/blog/polsku-uzemi-nedluzime/>

3. Seznam použitých právních předpisů

3.1. Ústavní zákony

Zákon č. 37/1918 Sb., zákon ze dne 13. listopadu 1918, o prozatímní ústavě

Zákon č. 121/1920 Sb., zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky

Ústavní zákon č. 102/1930 Sb., o úpravě státních hranic s Německem, Rakouskem a Maďarskem

Ústavní zákon č. 205/1936 Sb., o úpravě státních hranic s Německem.

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky

Ústavní zákon č. 62/1958 Sb., o konečném vytyčení státních hranic s Polskou lidovou republikou

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci

Ústavní zákon č. 30/1974 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky

Ústavní zákon č. 121/1981 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky s Německou demokratickou republikou

Ústavní zákon č. 43/1988 Sb., o souhlasu ke změnám hranic České socialistické republiky na hraničních vodních tocích s Polskou lidovou republikou

Ústavní zákon č. 53/1990 Sb. o změně názvu České socialistické republiky

Ústavní zákon č. 542/1992 Sb. o zániku České a Slovenské Federativní Republiky

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 4/1993 Sb., Ústavní zákon České národní rady o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

Ústavní zákon č. 74/1997 Sb., o změnách státních hranic se Slovenskou republikou

Ústavní zákon č. 76/2004 Sb., o změnách státních hranic s Rakouskou republikou

Ústavní zákon č. 633/2004 Sb., o změně státních hranic se Spolkovou republikou Německo

Ústavní zákon č. 235/2012 Sb., o změnách státních hranic s Rakouskou republikou

3.2. Mezinárodní smlouvy

Mezinárodní smlouva č. 217/1921 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Německem a Protokol, podepsané ve Versailles dne 28. června 1919

Mezinárodní smlouva č. 507/1921 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Rakouskem

Mezinárodní smlouva č. 508/1921 Sb., Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojenými i sdruženými a Československem

Mezinárodní smlouva č. 102/1922 Sb., Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými i sdruženými a Maďarskem

Úmluva č. 288/1922 Sb. z. a n. mezi republikou Československem a republikou Rakouskem o vedení rakousko- -československé hranice a některých otázkách souvislých

Mezinárodní smlouva č. 186/1946 Sb., Smluva mezi Československou republikou a Svázem sovietských socialistických republik o Zakarpatskej Ukrajině

Dohoda mezi vládou Československé republiky a spolkovou vládou republiky Rakousko o označení hranic v souvislosti s provozem vltavské elektrárny u Lipna, v Praze 22. října 1958

Vyhláška č. 23/1959 Sb., ministra zahraničních věcí o Smlouvě mezi Československou republikou a Polskou lidovou republikou o konečném vytyčení státních hranic

Smlouva č. 95/1975 Sb., mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích

Vyhláška č. 126/1989 Sb., ministra zahraničních věcí o Smlouvě mezi Československou socialistickou republikou a Polskou lidovou republikou o průběhu státních hranic v souvislosti s výsledky prvního společného přezkoušení průběhu československo-polských státních hranic na hraničních vodních tocích

Sdělení č. 416/1992 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Polskou republikou o dobrém sousedství, solidaritě a přátelské spolupráci

Sdělení č. 521/1992 Sb., o sjednání Smlouvy mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Spolkovou republikou Německo o dobrém sousedství a přátelské spolupráci

Sdělení č. 229/1993 Sb. smlouva o generálním vymezení společných státních hranic mezi Českou republikou a Slovenskou republikou – znění od 03.05.1993

Sdělení 123/1994 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o vyhlášení seznamu smluv sjednaných mezi bývalou Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Německou demokratickou republikou, které pozbyly platnosti sjednocením Německa dne 3.října 1990

Sdělení č. 181/1996 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Polskou republikou o společných státních hranicích

Sdělení č. 246/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích

Sdělení č. 266/1997 Sb., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o společných státních hranicích

Sdělení č. 53/2000 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o ukončení platnosti dvoustranných mezinárodních smluv na základě Protokolu mezi vládou České republiky a vládou Polské republiky o sukcesi do dvoustranných smluv a o revizi smluvně-právního systému mezi Českou republikou a Polskou republikou ze dne 29. března 1996

Sdělení č. 37/2002 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o hraničním dokumentárním díle společných státních hranic

Sdělení č. 83/2004 Sb. m. s. Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Rakouskou republikou, kterou se mění a doplňuje Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích ze dne 21. prosince 1973

Smlouva č. 85/2004 Sb. m. a s. mezi Českou republikou a Rakouskou republikou o změnách průběhu společných státních hranic

Sdělení č. 75/2005 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo o změně průběhu společných státních hranic v prostoru dálničního mostu na hraničním přechodu Rozvadov – Waidhaus

Sdělení č. 73/2008 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o provádění bilaterálních mezinárodních smluv mezi Českou republikou a Slovenskou republikou po zahájení plné aplikace schengenského acquis oběma státy

Sdělení č. 33/2011 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou, kterou se mění a doplňuje Smlouva mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o společných státních hranicích ze dne 4. ledna 1996

Sdělení č. 96/2012 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Rakouskou republikou o změnách průběhu společných státních hranic v hraničních úsecích X a XI, jakož i o změnách Smlouvy mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskou republikou o společných státních hranicích ze dne 21. prosince 1973, ve znění Smlouvy ze dne 26. října 2001

Sdělení č. 46/2017 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou, Rakouskou republikou a Slovenskou republikou o trojstátním hraničním bodu Dyje – Morava

Sdělení č. 47/2020 Sb. m. s., Ministerstva zahraničních věcí o sjednání Smlouvy mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o aktualizaci hraničního dokumentárního díla

3.3. Ostatní právní předpisy

Zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého

Zákon č. 245/1921 Sb., o státních hranicích

Vyhláška č. 387/1921 Sb. z. a n., kterou se uveřejňují smlouvy obnovené v poměru k Německu podle čl. 289 mírové smlouvy Versailleské

Výnos Vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., o Protektorátu Čechy a Morava, ze dne 16. března 1939

Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky

Vyhláška č. 33/1982 Sb., ministra zahraničních věcí o úpravě spolupráce na státních hranicích mezi Československou socialistickou republikou a Spolkovou republikou Německa

Zákon č. 312/2001 Sb., o státních hranicích a o změně zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 562/2006 ze dne 15. března 2006, kterým se stanoví kodex Společenství o pravidlech upravujících přeshraniční pohyb osob (Schengenský hraniční kodex), 32006R0562

Vyhláška č. 228/2016 Sb., o stanovení podmínek provozu mezinárodních letišť z hlediska ochrany hranic

Zákon č. 183/2017 Sb., o ochraně státních hranic České republiky

Sdělení č. 395/2021 Sb., o vyhlášení seznamu hraničních přechodů a seznamů přeshraničních propojení

4. Seznam použité judikatury

Nález Ústavního soudu ze dne 25. června 2002 ve věci návrhu na zrušení § 5 odst. 1 věty druhé a § 8 odst. 3 věty druhé zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání

5. Seznam ostatních zdrojů

Časopis: Kauzy (extra HISTORIE): Konec Jana Masaryka (1948) č. 9. Extra Publishing, 2012. ISSN 1805-0301.

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona č. 312/2001 Sb., o státních hranicích

KŘIVÁČEK, Jiří. Mnichovská dohoda a její platnost. Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra dějin státu a práva

MIKEŠ, Pavel, *Postavení a činnost hraničních komisí*, článek ve sborníku: *Správní právo, ročník LIII*, Vydává Ministerstvo vnitra 2021, str. 313-324

SPĚVÁK, Adam. Argumentace československých územních nároků po druhé světové válce. Brno, 2023. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, 2023-05-14. https://is.muni.cz/th/epjdu/Bakalarska_prace_Spevak.pdf

Podcast Českého rozhlasu: *Jak to bylo doopravdy, Češi a Slováci spolu od počátku nedrželi jako jeden stát. Taky proto jsme byli v Mnichově tak lehce obětováni, myslí si historik Pithart.* Ze dne 11.03.2024. <https://www.mujirozhlas.cz/jak-bylo-dopravdy>

Stanovisko generálního advokáta ve věci C-457/18. Slovinsko v. Chorvatsko. Soudní dvůr Evropské unie, TISKOVÁ ZPRÁVA č. 153/19. V Lucemburku dne 11. prosince 2019

6. Mapové přílohy

1) Mapa č. 1

Mapa Českých zemí za vlády Přemyslovců odpovídající roku 1301, České země červeně, k dispozici na: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:WenceslausIImap-cs.png>

Autor: Mozzan, založeno na Vaníček, Vratislav (2002) Velké dějiny zemí koruny české III. 1250-1310, Prague: Paseka, p. 465 ISBN: 80-7185-433-6; Charvátová, Kateřina (2007) Václav II., Prague: Vyšehrad, p. 199 ISBN: 978-80-7021-841-9.

2) Mapa č. 2

Rakouské územní nároky, Autor: Original uploader was Postmann Michael at de.wikipedia
Later versions were uploaded by Raubfisch at de.wikipedia. – File:Deutschösterreich.PNG,
CC0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=20438833>

NĚMECKÉ RAKOUSKO

podle prozatímní ústavy
z 22. 11. 1918

Provincie Německého Rakouska

- 1 Horní Rakousko
- 2 Dolní Rakousko
- 3 Německé Čechy
- 4 Sudety
- 5 Štýrsko
- 6 Solnohradsko
- 7 Korutansko
- 8 Tyrolsko
- 9 Vorarlbersko

3) Mapa č. 3

První republika – největší územní rozsah v historii 1918-1938.

The Czechoslovak Republic in 1938. Autor: TRAJAN 117

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Czechoslovak_Republic_\(1938\).svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Czechoslovak_Republic_(1938).svg)

5) Mapa č. 5

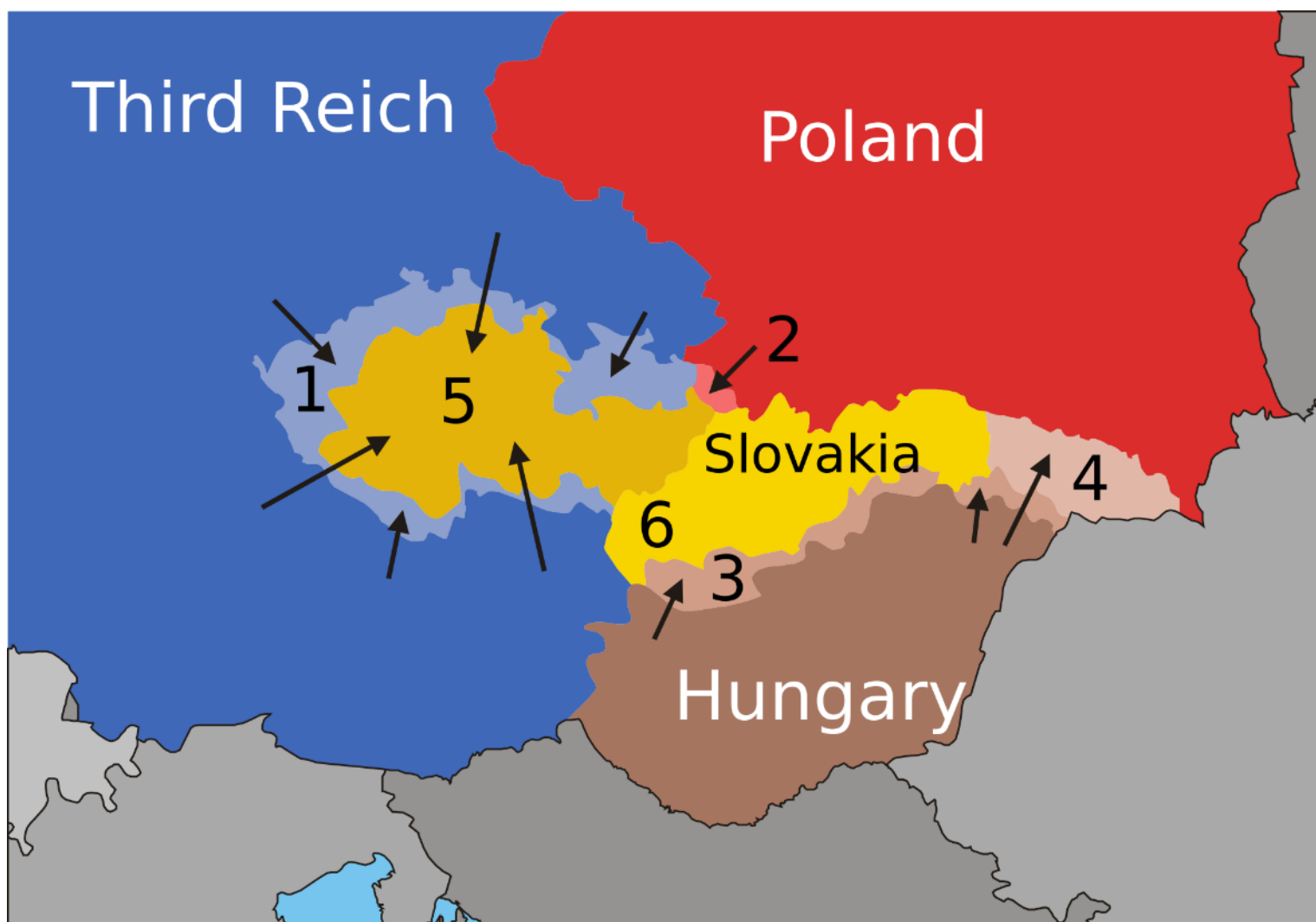
Územní ztráty Českého státu po Mnichovské dohodě. Mapa k dispozici na webových stránkách: <https://www.sumavanet.cz/mapa-sudet-uzemni-ztraty-ceskoslovenska-po-mnichovske-dohode-nemecky-zabor.s-20277-REALHI> ; Mapa byla zpracována v rámci projektu ZČU SGS-2012-054 "Právní skutečnosti nacistické okupace a jejích důsledků" na Katedře právních dějin Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni.

6) Mapa č. 6

Územní ztráty Československa spojené s Mnichovskou dohodou, První vídeňskou arbitráží a oddělením Slovenského štátu. K dispozici na:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:M%C3%BCnchner_abkommen5_en.svg

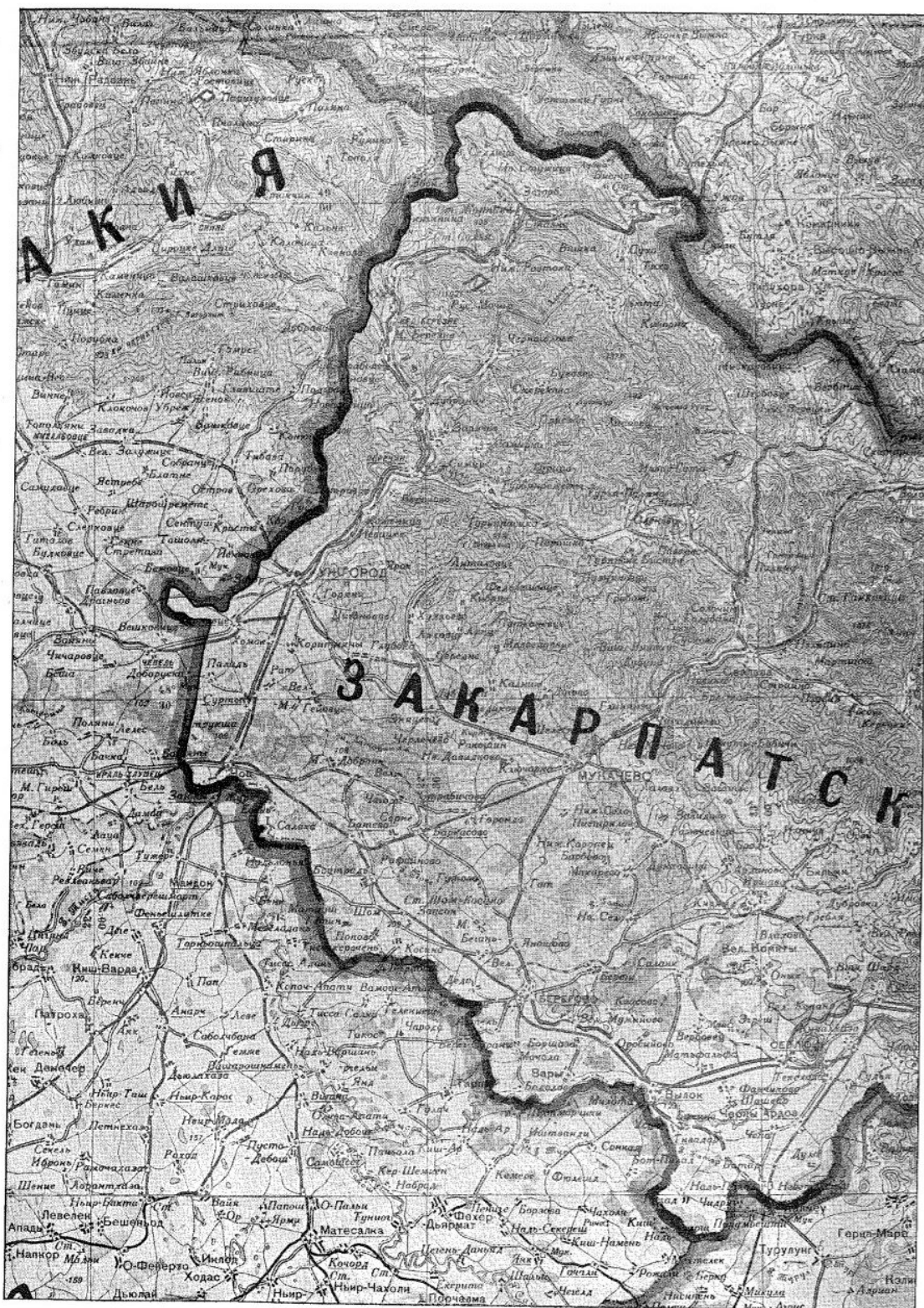

7) Мапа ч. 7

Oddělení Zakarpatské Ukrajiny od Slovenska, příloha smlouvy o Zakarpatské Ukrajině

Sbírka zákonů a nařízení, č. 186/1946.

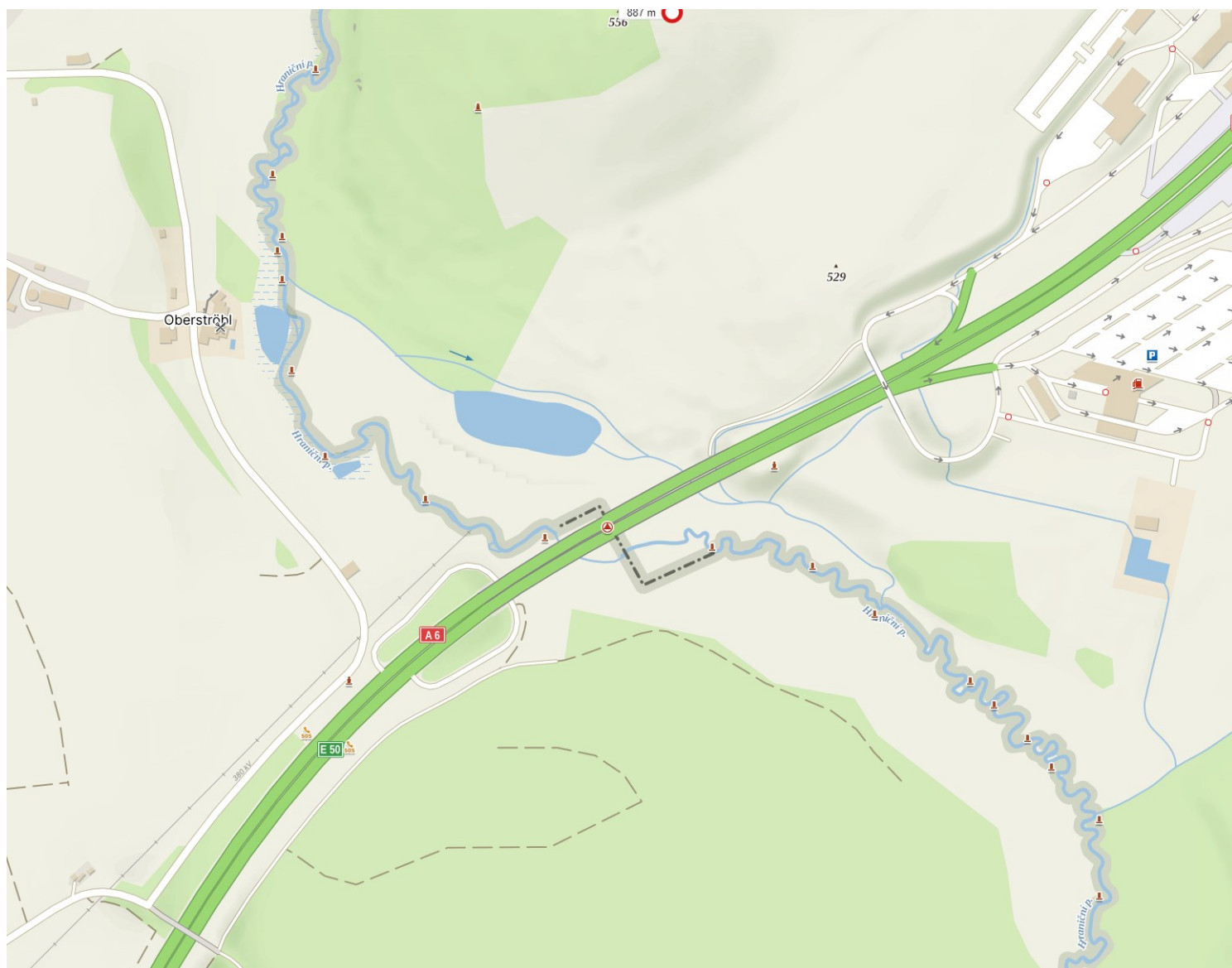
1185

8) Mapa č. 8

Dálniční most s vyznačenou státní hranicí (hraniční čára v okolí mostu zvýrazněna čerchovaně), Hraniční potok modře „Rozvadov - Waidhaus, printscreen satelitní mapy pořízený z mapy.cz:

<https://mapy.cz/zakladni?source=base&id=188&x=12.5183309&y=49.6432503&z=18>

9) Mapa č. 9

Trojmezí České republiky, trojmezí vyznačena červenými body na mapě ,autor: PaedDr.

Josef Šebetovský, <https://trojmezi.tode.cz/mapa.html>

10) Mapa č. 10

Trojmezí bod hranice České republiky, Rakouské republiky a Slovenské republiky, s hraničními body jednotlivých států (zeleně) a hranici česko-rakouskou (modře), pořízen

z: <https://statnihranice.cz/indexcesky.php>

